

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΠΟΥΔΗΝ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ

Β'. Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΣΠΟΝΔΩΝ

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης μου «Ὁ κροκοσυλλέκτης πίθηκος», ἀποτελοῦσης συμβολὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας¹, ὡμίλησα εἰσαγωγικῶς διὰ τὰς ὑπαρχούσας περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν μινωικῶν τοιχογραφιῶν δυσκολίας καὶ περὶ τῆς ἀκολουθητέας μεθόδου, ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς, καὶ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα προσήγαγον τὴν ἀνασύνθεσιν μιᾶς ἐκ τῶν γνωστοτέρων τοιχογραφιῶν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, τοῦ Κροκοσυλλέκτη, ἐπισημάνων καὶ ἔγχρωμον πίνακα, προῖον κοινῆς σπουδῆς τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ζωγράφου Θωμᾶ Φανουράκη. Ἐκτοτε ἡ προταθεῖσα λύσις ἐγένετο κοινῶς ἀποδεκτή², καίτοι δὲν ἔλειψαν οἱ ἐπιμεινάντες εἰς τὴν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀρθούρου Ἐβανς ὑποστηρικθεῖσαν τοῦ κρόκου συλλέγοντος κυανοῦ παιδός³.

Ὁρῶμενος ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνασυνθέσεων τῶν

¹) «Κρητικά Χρονικά» Α' 1947, σσ. 505 - 524.

²) O. Walter, Studie über ein Blumenmotiv als Beitrag zur Frage der kretisch-mykenischen Perspektive. «Jahresh. öst. archäol. Instit.» XXXVIII σ. 31, εἰκ. 18. Fr. Matz, Kreta, Mykene, Troja, Stuttgart 1956, σ. 92. Zervos, Crète néolithique et Minoenne, Paris 1957, p. 35, 47, 49. G. Karo, Greifen am Thron, Baden Baden 1959, σ. 47 - 48, ὅπου ὁμῶς ἀπεικόνισις τοῦ κροκοσυλλέκτη νέου. (Abb. 11) Marinatos - Hirmer, Kreta und das mykenische Hellas, München 1959, σ. 231 Anm. 17, ὅπου ἐκφράζονται τινεὶ ἀμφιβολίαι. Agnes Carr Vaughan, The House of the Double Axe, New York 1959, σ. 71.

³) Πβλ. λ. χ. Hans Pars, Göttlich aber war Kreta, Olten u. Freiburg/Br., σ. 151 - 153 καὶ εἰκ. 160.

Ἡ ἐπ' ἐσχάτων ἀνακάλυψις τεμαχίου ἀναγλύφου ἄγγελου ἐκ στεατίτου εἰς τὴν περιοχὴν ΝΑ τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, συγκολληθέντος μὲ τὸ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθὲν τεμάχιον («Κρητ. Χρονικά» Ε', 1951, σ. 155), καὶ παριστάνοντος προσφορὰν ἐκ μέρους νέου γινομένην ἐντὸς ἱεροῦ, παρέχει, μὲ τὴν στάσιν τοῦ κύπτοντος καὶ ἀποθέτοντος ἐντὸς κανίστρου ταύτην, ἀνάλογον τὸ ὅποιον φαινομενικῶς θὰ ἐδικαιολογεῖ ἀναθεώρησιν τῆς ἐκδοχῆς περὶ κροκοσυλλέκτη πιθήκου τὴν ἄποψιν ταύτην, ἂν δὲν σφάλω, θὰ ὑποστηρίξῃ ὁ μέλλον νὰ δημοσιεύσῃ τὸ νέον σημαντικὸν τεμάχιον Στυλ. Ἀλεξίου. Ὅμως οὐδὲν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν στηριζάντων τὴν ὡς ἄνω ἐκδοχὴν αἰρεται ὁ πίθηκος, ὡς ὑπεγράμμισθη, μιμεῖται ἀνθρωπίνην δρᾶσιν καὶ τοῦτο προσδίδει εἰς τὴν τοιχογραφίαν ἰδιαιτέραν χάριν.

μινωικῶν τοιχογραφιῶν, εἰσηγήθην καὶ ἐπέτυχα διὰ τοῦ ἐν Ρώμῃ Ἰνστιτούτου Ἀποκαταστάσεων, καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τελούσης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δρ. Doro Leví, ἐφαρμογὴν νέου τρόπου ἀποκαταστάσεων, δι' οὗ ἀποφεύγεται ἡ δριστηκὴ πάκτωσις ἐντὸς τοῦ ἐκ γύψου ὑποβάθρου τῶν τεμαχίων καὶ καθίσταται δυνατὴ ἡ κατὰ βούλησιν μετακινήσις τούτων. Οὕτω παρέχεται τοῦ λοιποῦ ἡ δυνατότης νὰ ἀνασυντίθεται ἡ τοιχογραφία εἰς νέον σχῆμα, ὁπότε ἡ μελέτη ἤθελεν ἀποδείξει τοῦτο ὡς μᾶλλον ἐπιβαλλόμενον. Ἦδη ἀνεσυνετέθησαν ἱκαναὶ τοιχογραφίαι τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου μὲ τὸ νέον τοῦτο σύστημα, μετὰ προηγουμένην ἐνδεδλεχῆ καὶ προσεκτικὴν μελέτην τῶν τεμαχίων τῶν⁴.

Ἡ ἐπ' ἐσχάτων γενομένη ἐργασία ἀνασυνθέσεως μιᾶς τῶν μᾶλλον σημαντικῶν ὄσον καὶ γνωστῶν μινωικῶν τοιχογραφιῶν, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Camp - Stool Fresco» ἢ «τῆς Ἱερᾶς Κοινωνίας», εἰς τεμάχια μέχρι σήμερον ἀποκειμένης εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἐβανς συντεθείσης εἰς δημοσιευθέντα ἐγχρωμον πίνακα τῆς συνεργασίας τοῦ γνωστοῦ γαλλοελβετοῦ ζωγράφου Gilliéron, Fils, ὅστις καὶ παρεσκεύασεν ὀλοκληρωμένον ἀντίγραφον ταύτης, μοὶ δίδει τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσθέσω δεύτερον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἐπὶ τῆς μεθόδου τῆς ἀνασυνθέσεως τῶν τοιχογραφιῶν, ὡς περαιτέρω συμβολὴν εἰς τὴν σπουδὴν τούτων. Ἡ παροῦσα μελέτη παρέχει τὴν θεωρητικὴν βᾶσιν τῆς γενομένης ἐργασίας ἀνασυνθέσεως καὶ ἀποσκοπεῖ νὰ καταστήσῃ προσιτὸν εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ μορφήν εἰς τοὺς μελετητὰς τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου λίαν σημαντικὸν εἰκονογραφικὸν θέμα, σχετιζόμενον μὲ τὴν ἱερὰν μινωικὴν τελετουργίαν. Φυσικὰ, δέον νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι ἡ προτεινομένη λύσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐργαζομένη ὑπόθεσις, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ γράφοντος καλύτερον, πληρέστερον καὶ ἀσφαλέστερον βασισθεῖσα ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐβανς προταθεῖσα, πάντοτε ὁμῶς ὑπόθεσις, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀπλῶς ἐνδεικτικῆ. Θετικὸν κέρδος δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι αἴρονται ἐκ τοῦ μέσου βασικά σφάλματα, τὰ ὁποῖα, μὴ ἀσκηθεῖσις κριτικῆς, παρέμειναν ἀπαράτηρα καὶ ὠδήγησαν εἰς λανθασμένας γενικὰς παραδοχάς. Εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς πιθανωτέρας λύσεως σημαντικῶς συνέβαλον ἀπὸ τεχνικῆς πλευρᾶς ὁ παρὰ τῆ ἐν Ἀθήναις Ἱταλικῇ Ἀρχαιολ. Σχολῇ ἐργαζόμενος τεχνικὸς Ἀλῆ Καραβέλλα καὶ ὁ ἕκτατος μουσειακὸς τεχνίτης

⁴) Οὕτω ἀνεσυνετέθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ «βωμοῦ τῶν ἀνθέων» καὶ «τῶν κρίνων» ἐξ Ἀμμισοῦ καὶ αἱ τρεῖς τοιχογραφίαι τῆς Βασιλ. Ἐπαύλεως Ἀγ. Τριάδος (τῆς ἐπὶ βωμοῦ καθήμενης θεότητος, τῶν αἰλοῦρων, τῆς ἀνθη δρεπούσης γονατιστῆς κόρης).

Ἄναστασιος Καροῦσος, ὡς βοηθὸς τοῦ πρώτου, ἀπὸ δὲ ἀπόψεως μελέτης τῆς καλλιτεχνικῆς συνθέσεως ὁ ἀπὸ ἐτῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐργαζόμενος ἐξόχως δόκιμος ζωγράφος Θωμᾶς Φανουράκης, ἐργασθέντες μὲ ἔξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καθοδήγησιν τοῦ ὑποφαινομένου. Ὁ παρατιθέμενος ἔγχρωμος πίναξ ἐπαναλαμβάνει τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω γενομένην ἀνασύνθεσιν τῆς μινωικῆς τοιχογραφίας εἰς πίνακα, ἐκτιθέμενον νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐπὶ τόσον χρόνον — σχεδὸν ἐξήκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως — δὲν εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ἡ ἀνασύνθεσις τῆς τοιχογραφίας εἰς πίνακα, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Ἔβανς καὶ τὴν διὰ ταύτης εὐρέως διαδοθεῖσαν φήμην τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος, εἶναι ἀπλοῦς: τὰ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τεμάχια ἦσαν ἐλάχιστα σχετικῶς μὲ τὴν προφανῆ ἔκτασιν τῆς συνθέσεως καὶ ἡ λύσις Ἔβανς - Gilliéron ἐφαίνετο ἀνεπαρκῆς καὶ κακῶς προσαρμοζομένη εἰς τὸ ὑπάρχον ὕλικόν. Ἐπὶ πλέον μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον πόλεμον τινὰ τῶν τεμαχίων εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν, ὑποστάντα ζημίας κατὰ τοὺς βομβαρδισμοὺς τοῦ κτηρίου τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου⁵⁾, καὶ ἄλλα τινὰ εἶχον ἔξαφανισθῆ, ἐμπλακέντα μὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἄλλων τεμαχίων.

Ἄπαξ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνασύνθεσις ἤρχισεν ἐπιμελῆς προπαρασκευαστικὴ ἐργασία: α) ἀποκαταστάσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ζημιῶν διὰ τῆς ἐξευρέσεως καὶ συγκολλήσεως τῶν θρυμματισθέντων τεμαχίων, ἔστω καὶ τῶν ἐλαχίστων· β) ἀναζητήσεως τῶν ἐμπλακέντων καὶ προσκαίρωις ἔξαφανισθέντων τεμαχίων· γ) ἐξευρέσεως ἄλλων, μὴ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς χρησιμοποιηθέντων, διὰ τῆς ἐπιμελοῦς μελέτης τοῦ συνόλου τοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου ὑπάρχοντος ὕλικου. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπεδείχθη ἔξαιρετικῶς ἀποδοτικὴ· ἀνευρέθησαν πάντα ἀπολύτως τὰ θρυμματισθέντα τεμάχια καὶ συνεκολλήθησαν, ὡς ἐπίσης πάντα τὰ ἐμπλακέντα· ἀνεκαλύφθησαν πέντε ἐπὶ πλέον τεμάχια προφανῶς ἀνήκοντα εἰς τὴν αὐτὴν σύνθεσιν. Εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν ἐχρησιμοποίηθησαν ἐπίσης τεμάχια τινά, τὰ ὁποῖα καίτοι γνωστά, εἰκονιζόμενα ἢ ἀπλῶς μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Ἔβανς, δὲν εἶχον ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ πίνακος του. Ἐξ ὅλων τῶν τεμαχίων, μόνον ἓν (τὸ Η), πολὺ μικρόν, τὸ ὁποῖον ὁ Ἔβανς συνεπλήρωσε τολμηρῶς ἀλλ' ἀπλῶς ἐνδεικτικῶς εἰς ἐπὶ βωμοῦ καθημένην θεότητα⁶⁾, δὲν ἐνε-

⁵⁾ Τῶν τεμαχίων τὰ κυριώτερα εἶχον διαφυλαχθῆ ἐντὸς δίσκων εἰς ὑπόγεια διαμερίσματα τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ τὰ λοιπὰ παρέμειναν ἐντὸς τῶν θηκῶν τῶν τὰ τελευταῖα ὑπέστησαν ζημίας κατὰ τὴν ἐκτίναξιν τῶν ὑελωμάτων τῶν παραθύρων· τὰ πρῶτα διεσαλεύθησαν ὑπὸ τῶν τρωκτικῶν.

⁶⁾ Evans, P. M. IV, 394, εἰκ. 330.

τάξαμεν εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν, διότι οὐδεμίαν εὗρομεν ἱκανοποιητικὴν καὶ πείθουσαν λύσιν⁷.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς διὰ τῆς ἀνασυνθέσεώς του εἰς πίνακα προταθεῖσα λύσις ὑπ' οὐδενὸς μέχρι σήμερον μελετητοῦ ἠμφεσθητήθη, γενομένου κατ' ἀρχὴν παραδεκτοῦ ὅτι ἡ σύνθεσις παρίστανε θρησκευτικὴν τελετουργίαν μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος ὑπὸ ἱερειῶν καὶ ἱερέων, περιβεβλημένων εἰδικὴν ἱερὰν στολὴν καὶ κατέναντι ἐπὶ ἀναδιπλουμένων σκιμπόδων καθημένων. Ὁ σοφὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Κνωσοῦ, ὀρμώμενος ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνευρέθησαν τὰ τεμάχια, ἐνετόπισε τὴν

Εἰκ. 2. — Τὸ τεμάχιο τῆς εἰκό-
νος 318 παρὰ Evans PM IV.

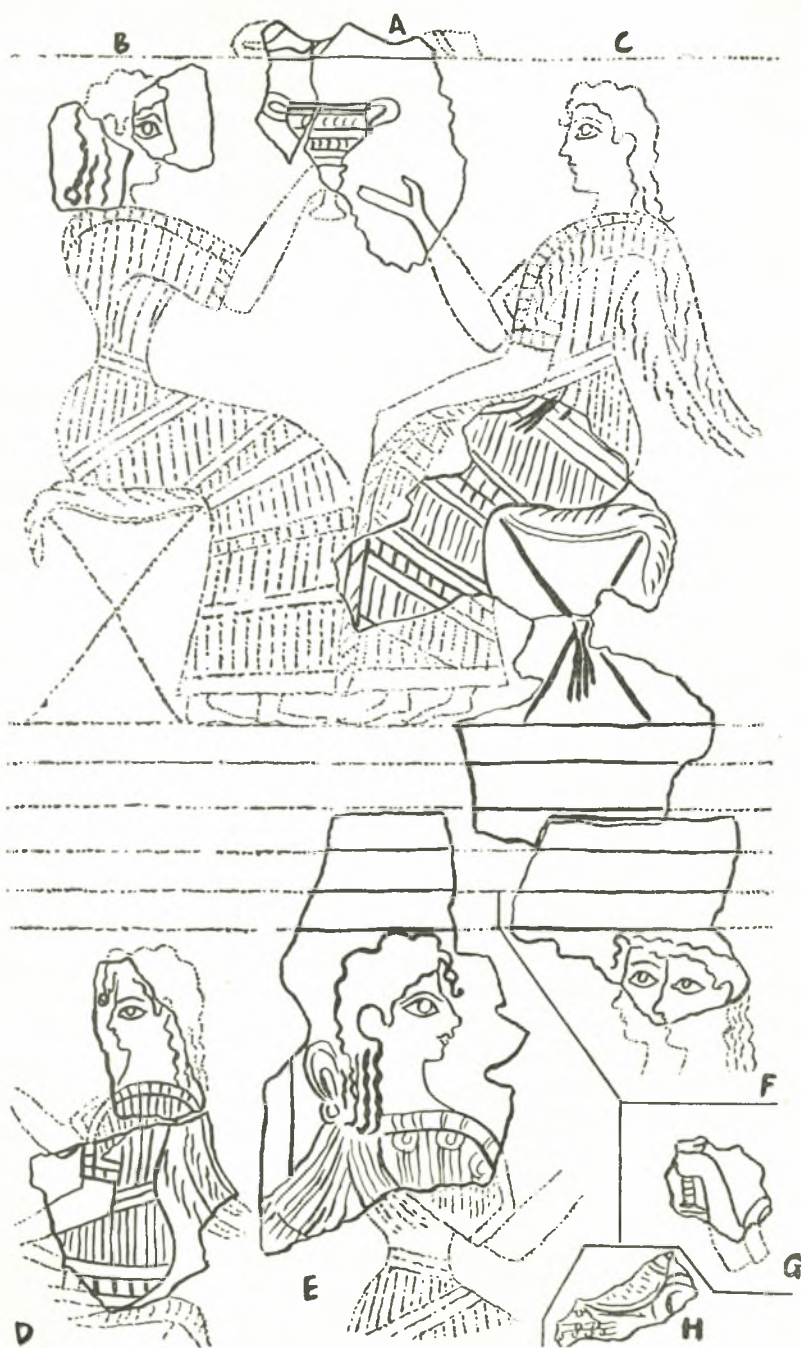
τοιχογραφίαν ταύτην μὲ τὸ ἐξόχως ση-
μαντικὸν τελετουργικὸν θέμα εἰς τὴν εἰς
τὸν πρῶτον ὄροφον, τὸ Piano Nobile,
τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου κει-
μένην μεγάλην Αἴθουσαν Ἱεροῦ (Sanctuary Hall), ἔχουσαν ἕξ ὑψηλοὺς κίονας καὶ
πρόσβυσιν λαμπρῶς διακεκοσμημένην δι'
ἀναγλύφων ροδάκων κατὰ τὴν ΒΔ ἀπ' αὐτῆς
γωνίαν. Ὁμολόγησεν ὅμως ὅτι θὰ ἦτο
δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβέστερον
ἡ ἀρχικὴ θέσις αὐτῆς ἐντὸς τῆς αἰθούσης⁸. Τὰ συμπεράσματά του ἐπὶ
τοῦ θέματος, τῆς διατάξεως τῶν μορφῶν, τοῦ χαρακτήρος των καὶ τοῦ
θέματος τῆς τελετουργίας διετύπωσεν ἐν πλάτει τοῖ ἐδόθη μάλιστα ἡ
εὐκαιρία νὰ ἐπεκταθῇ εὐρύτερον εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἐκ τῆς Ἀνατο-
λῆς προελεύσεως τῆς μακρᾶς ἱερατικῆς ἀνδρικήσ στολῆς, τὴν χοῆσιν τῆς
ὁποίας εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον εἰκονογράφησε μὲ χαρακτηρι-
στικὰ παραδείγματα, ἐξημεύσας καὶ τὰ συνοδεύοντα ἐμβλήματα καὶ
σύμβολα⁹.

Κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος διὰ τῶν ὀλί-
γων χρησιμοποιηθέντων τεμαχίων ὁ Ἔβανς ὑπέπεσε εἰς ἓν βασικὸν
σφάλμα, τὸ ὁποῖον εἶχε σοβαρὰς συνεπειάς: ἐξέλαβεν ὡς μεσαίαν δια-
χωριστικὴν ταινίαν τὴν τρίχρωμον ζώνην ἐκ μελαίνης, λευκῆς καὶ ἔρυ-

⁷) Ἡ ἰκονογραφία τῶν τεμαχίων, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Gilliéron, δὲν εἶνα, ὀρθή. Παρέχεται μᾶλλον ἡ ἐντύπωσις χειρίδος περικορμίου καὶ ἐξαφτήματος συναπτομένου, ἴσως τοῦ τύπου τῶν ἱερῶν ἀμμάτων.

⁸) Evans, αὐτόθι σ. 381. Ἀπὸ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν τὰ τεμάχια θὰ ἐξηγέ τις τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκόσμουσαν τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης τοῦ Ἱεροῦ. Ὅμως τὸ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ἀναπαρασταθὲν τρίλοβον παράθυρον δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐναρμονισθῇ μὲ διάζωμα, σημαντικῶ μάλιστα πλάτους, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ.

⁹) Evans αὐτόθι, 397 - 421.

Είχ. 2. — Διάγραμμα της συνθέσεως του Camp - Stool Fresco κατά Evans.

θραῦς ταινίας, παραστήσας μάλιστα εἰς τὸν πίνακα¹⁰ ὡς συναπτόμενα τὰ ἄνω καὶ κάτω περιλαμβάνοντα ταύτην τεμάχια· προφανῶς τὸ λάθος διεπράχθη διότι δὲν ἐξητάσθησαν λεπτομερῶς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ σύνθεσιν πρωτότυπα τεμάχια, τῆς ἐργασίας γενομένης δι' ἀντιγράφων. Στοιχειώδης πράγματι παρατήρησις ἀποδεικνύει ὅτι τὰ εἰς τὴν τρίχρωμον ταινίαν ἀπολήγοντα τεμάχια εἶναι ἀκραῖα τῆς ἠνωτέρας καὶ τῆς κατωτέρας ζώνης· ἡ ἀπόληξις εἶναι ἀπολύτως εὐθεῖα καὶ κανονική, ἔχουσα μάλιστα καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν πάχυνσιν καὶ ἐλαφρὴν κάμψιν, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν σχεδὸν κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἀπολήξεις τῆς τοιχογραφικῆς ζώνης, τόσον τὰς ἄνω καὶ κάτω ὅσον καὶ τὰς πλευρικής. Ἄπαξ ὅμως τοποθετηθῶν τὰ τεμάχια ταῦτα πρὸς τὰ ἄκρα ἀνατρέπεται ἡ ἐκδοχὴ περὶ τετραπλῆς ζώνης — διπλῆς ἄνω καὶ διπλῆς κάτω ἑκατέρωθεν τῆς τριχρώμου ταινίας —, ἣτις ἐξηνάγκαζε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὡς ἐλάχιστον ὕψος τοῦ μὲ μικρογραφικὰς μορφὰς διαζώματος τὸ 1,46 μ.¹¹ Τοιοῦτον πλάτος θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄηθες καὶ ἀπαρδειγματίστον, θὰ ἐγέννα δὲ πρόσθετα προβλήματα ὡς πρὸς τὴν πλήρωσιν τεσσάρων ζωνῶν μὲ μορφὰς σχεδὸν σταθερῶς ἐπαναλαμβανούσας τὸ αὐτὸ θέμα καὶ τὴν ἀκριβεστέραν τοποθέτησιν τοῦ διαζώματος ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης¹².

Ὁ Ἔβανς ἀνεγνώρισεν ὅτι μεταξὺ τῶν παρισταμένων μορφῶν, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀποδεδειγμένως καθήμεναι, ὑπῆρχον καὶ τινες ὄρθιαι (ἐκ τῶν 12 προσώπων εἰς τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναχθῶν τὰ σωζόμενα τεμάχια, τὰ 9 θὰ ἔδει νὰ παρίσταντο καθήμενα, τὰ δὲ λοιπὰ ὄρθια). Κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν ὅμως ἀφῆκεν εἰς τὸ περιθώριον τὰς ὄρθιαις μορφὰς καὶ δὲν ἐζήτησε νὰ διασαφήσῃ τὸν ρόλον τούτων εἰς τὸ σύνολον τῆς παριστωμένης τελετουργίας. Ἀποδεικνύεται νῦν ὅτι οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθημένων μορφῶν βάσει τῶν διασωθέντων τεμαχίων οὔτε τῶν ὄρθιων καθωρίσθη μὲ ποῖαν τινα ἀσφάλειαν. Πράγματι ἡ μόνη ἔνδειξις ὅτι δύο μορφαὶ ἐκάθηντο κατέναντι ἀλλήλων ἦτο τὸ ἀσήμαντον τεμάχιον κυανοῦ χρώματος, ἄνευ ριβδώσεων ἢ ἄλλης τινος διακοσμῆσεως, τὸ ὅποῖον ἐκτείνεται ἔξω καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς λευκῆς προσθίας ταινίας τῆς καθημένης μείζονος ἀν-

¹⁰) Evans, αὐτόθι, πίν. XXXI.

¹¹) Τὸ ὕψος τοῦτο εἶναι τελείως ἄηθες διὰ διαζώματα μικρογραφικῶν μορφῶν. Τὰ διαζώματα τοῦ «ιεροῦ ἄλσους» καὶ τῆς «ἐορτῆς εἰς τὸ ἀνάκτορον» ἐκ Κνωσοῦ, ἔχουν πλάτος μόλις 0,52, τῆς ἐξ Ἁγίας Τριάδος σαρκοφάγου 0,22, τῶν δύο πομπικῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου σκηνῶν 0,75 καὶ 0,62.

¹²) Βλ. σημ. 8. Ἄν τὸ παράθυρον ἦτο μικροτέρου πλάτους καὶ δίλοβον, διαζώμα πλάτους 0,73, δηλαδὴ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς προσδιορισθέντος, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διεκόσμηι τὰ ἑκατέρωθεν τμήματα τοῦ διτ. τοίχου.

δρικῆς μορφῆς τοῦ τεμαχίου C· τοῦτο ὅμως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ ὡς μέρος ἰσταμένης πρὸ τῆς καθημένης μορφῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς τιμημα κυανῆς ταινίας τοῦ φορέματος, βαινούσης κατακορύφως¹⁹. Ἡ ἐνδειξις ἐπομένως ἐφ' ἧς ἐβασίσθη ὀλόκληρος ἡ κατ' ἀντιθετικὰ καθήμενα ζεύγη ἀνασύνθεσις εἶναι λίαν ἀσθενῆς καὶ σχεδὸν ἀμελητέα. Σημαντικὴν δὲ ἀντένδειξιν ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων ἐμφάνισις ὀρθίων μορφῶν, μεμονωμένων ἢ κατὰ ζεύγη, αἵτινες θὰ ἔδει νὰ εὐρίσκοντο εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς καθημένας μορφάς. Τὴν τελευταίαν ταύτην σχέσιν θὰ ἠδύνατο νὰ καθορίσουν μόνον ἡ συγκριτικὴ μελέτη μὲ τὸν λοιπὸν συγγενῆ παραστατικὸν κύκλον καὶ ὁ ἐλεύθερος συνδυασμὸς τῶν λοιπῶν ὑπαρχόντων καὶ τὴν τελετουργικὴν πράξιν ἐνδεικνυόντων τεμαχίων. Ὡς συνεπληρωθῆ τὸ θέμα ὑπὸ τοῦ Ἔβανς στερεῖται πάσης ἀναλογικῆς βάσεως, ἀφοῦ οὐδεμία παράστασις ὑπάρχει εἰς ὀλόκληρον τὸν παραστατικὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον ἐμφανίζουσα ποῖαν τινα ἀναλογίαν· καὶ ὅμως ὁ κύκλος οὗτος, λαμβανομένης ὑπ' ὅψει τῆς πλουσίας θεματογραφίας τῶν σφραγιδολίθων καὶ σφραγισμάτων, χρυσῶν ἢ ἐπιχρυσῶν δακτυλίων καὶ ἀναγλύφων ἢ ἐκτύπων ἀγγείων ἐκ στεατίτου ἢ πολυτίμου μετάλλου, πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ περιορισμένος. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἔλλειψις πάσης στενῆς ἢ εὐρείας ἀναλογίας ἡ ὁποία μειώνει τὴν ἀξίαν τῆς προταθείσης ὑπὸ τοῦ Ἔβανς λύσεως· κυρίως ἐναντίον ταύτης στρέφεται τὸ δυσχερὲς τῆς ἐρμηνείας: δύο ἐν ἰσοτιμίᾳ ἔναντι ἀλλήλων μορφαὶ θὰ μετέδιδον καθήμεναι τὴν ἱερὰν κύλικα, στατικῶς πολλάκις ἐπαναλαμβανόμεναι· πόθεν ταύτην λαβοῦσαι καὶ διατὶ πάντοτε καθήμεναι; καὶ εἰς ποῖα τότε σημεῖα θὰ παρενετίθεντο αἱ ὀρθιαὶ μορφαὶ καὶ εἰς ποῖαν σχέσιν μὲ τὰς καθημένας καὶ τὴν ῥάχιν πρὸς αὐτὰς στρεφούσας; Προβληματικὴ δὲ εἰς τὴν τοιαύτην λύσιν θὰ ἦτο ἡ αἰσθητικὴ ἰσορροπῆσις τοῦ συνόλου· τοῦτο εἶναι ἀμέσως ἄπτόν καὶ εἰς τὸ μικρὸν ἀναπαρασταθὲν τεμάχιον, θὰ ἐφαίνετο δὲ καταδήλως ἡ ἀδυναμία, ἂν ἐδίδετο ἀναπαράστασις εὐρυτέρας ζώνης.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προβάλλει τὸ ἐρώτημα, ἂν εἰς τὰς δύο βεβαιουμένας ἐπαλλήλους ζώνας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραταχθῶν καθ' οἰονδήποτε τρόπον καὶ σειρὰν μορφαὶ ἄλλαι ὀρθιαὶ, ἄλλαι καθήμεναι ἐμφανῶς ἀνίσου μεγέθους. Ἡ μορφὴ τῆς ἱερείας, ἡ γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Παρισινή, εἶναι εἰς μείζονα κλίμακα ἢ αἱ ἄλλαι καθήμεναι μορφαί, τῶν ὁποίων μάλιστα μία ἐξακarakterίσθη ὡς παιδική· μικροτέρας ἔτι κλίμακος εἶναι αἱ πλεῖστοι τῶν ὀρθίων, τῶν ὁποίων διακρίνομεν δύο

¹⁹⁾ Ἐκδοχὴ περὶ μεταβολῆς τοῦ βάθους ἀπὸ κιτρίνου εἰς κυανοῦν δέον μᾶλλον νὰ ἀποκλεισθῆ διότι μιὰ τοιαύτη μεταβολὴ θὰ ἐπέφερε διάσπασιν ἢ τουλάχιστον διατάραξιν τῆς ὁμάδος.

ζεύγη, κατὰ συνήθειαν επικρατήσασαν μάλιστα εἰς τὴν παράστασιν πομπῶν, ἐπιπροσθούσης τῆς μιᾶς μορφῆς τὴν ἑτέραν. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι αἱ μικρότεροι θὰ κατελάμβανον τὴν ἑτέραν τῶν ζωνῶν ἢ τοῦλάχιστον ὄρισμένον μῆκος τούτων. Ἡ μελέτη ὅμως τοῦ παραστατικού μινωικοῦ κύκλου ἀποδεικνύει ὅτι κάλλιστα θὰ ἠδύναντο νὰ συντεθοῦν διαφόρου κλίμακος μορφαί, χωρὶς μάλιστα αἱ μεγαλύτεροι νὰ ὑποσημαίνουν πάντοτε τὴν σπουδαιότητα τοῦ παρισταμένου προσώπου¹⁴. Ὑπάρχουν περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ λατρευομένη θεὰ ἐμφανίζεται πολὺ μικροτέρα τῶν λατρευόντων προσώπων¹⁵. Εἰς πλείστας δὲ ὄσας περιπτώσεις φαίνεται ὅτι ἔχει ἰσχύν, ὄχι ὅμως ὡς κανὼν ἀπαράβατος, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκεφαλίας: ὄρθιαι μορφαί ἔχουν τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος μὲ τὰς παρ' αὐτάς καθημένας ἢ ἀνακεκλιμένας¹⁶. Ὡστε οὐδὲν κώλυμα προκύπτει ἐκ τῆς διαφορετικῆς κλίμακος διὰ τὴν εἰς σειρὰν ἀνασύνθεσίν των.

Αἱ συνολικῶς παριστάμεναι μορφαί εἰς τὰ διασωθέντα τεμάχια δὲν καθωρίσθησαν ὄρθιως ὑπὸ τοῦ Ἐβανς. Οὗτος δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὸ τεμάχιον τὸ ἀνήκον εἰς μορφήν ἐντελῶς ἀνάλογον τῆς Παρισινῆς τὸ ὁποῖον ἐπαυξάνει τὸ σύνολον κατὰ μίαν μονάδα. Οὐδὲ διέκρινεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῶν τεμαχίων (τὸ τῆς εἰκ. 318 παρὰ Ἐβανς), τῶν εἰκονιζόντων πιθανῶς ὄρθιας μορφάς, ὑπάρχει ἐπιπρόσθησις δύο κεφαλῶν, αὐξανομένου οὕτω τοῦ συνόλου κατὰ μίαν εἰσέτι μονάδα. Συγκαταριθμεῖ ὅμως ὡς κεχωρισμένην μορφήν τὴν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἐφ' οὗ πόδες πρὸς ἀριστερὰ ἐστραμμένης ἀνδρικής μορφῆς μὲ ποδιῆρες ἔνδυμα, καταλήγοντος κάτω εἰς τὴν τρίχρωμον ταινίαν, τεμαχίου ὅμως πραγματικῶς ἀνήκοντος καὶ ἤδη συγκολληθέντος μὲ τὸ τεμάχιον C ἐφ' οὗ ἡ ἐπὶ σκίμπος καθημένη ἐπ' ἀριστερὰ ἀνδρική μορφή. Ὡς ἐπίσης ὑπολογίζει ὡς ἐπὶ πλέον μορφήν ἐκείνην, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ χεὶρ μὲ τὸ

¹⁴) Πβλ. εἰς τὸν χρυσοῦν ἐκ Θηβῶν δακτύλιον, Nilsson, *Minoan and Mycenaean Religion*, σ. 179, εἰκ. 83 τὸν ἐξ ἠλέκτρου δακτύλιον τῶν Μυκηνῶν, αὐτ. 351 εἰκ. 161, εἰς τὰ σφραγίσματα ἐξ Ἀγίας Τριάδος, αὐτ. 346 εἰκ. 157, Ζάκρου 283 εἰκ. 142 καὶ Κνωσοῦ 353 εἰκ. 162. Εἰς τὴν σαρχοφάγον τῆς Ἀγίας Τριάδος ἡ κεφαλὴ τοῦ προσφέροντος τὸ πλοιάριον ἱερέως εἶναι αἰσθητῶς μεγαλύτερα τῆς τοῦ δεχομένου τοῦτο νεκροῦ.

¹⁵) Πβλ. πλὴν τῶν ὡς ἀνωτέρω ἐκ Ζάκρου καὶ Κνωσοῦ σφραγισμάτων τὰς θεότητας τῶν χρυσοῦν δακτυλίων ἐκ Κνωσοῦ, Nilsson, 256 εἰκ. 123, καὶ Ἴσοπάτων, αὐτόθι 279 εἰκ. 139.

¹⁶) Πβλ. τὰ ἐξ Ἀγίας Τριάδος σφραγίσματα παρὰ Ἐβανς, P. M. IV, 512, εἰκ. 456 a, b. Βλέπε καὶ τὴν παράστασιν χαλκηδονίου αὐτόθι, 500, εἰκ. 442, τὴν ἐπὶ σφραγιδολίθου τοῦ Βαφειοῦ, αὐτ. 573, εἰκ. 551, τὴν ἐπὶ σφραγίσματος τῆς Κνωσοῦ, αὐτ. 564, εἰκ. 531, ὅπου ἡ ἰσοκεφαλία ἀνθρώπων καὶ παρτιθεμένων ζώων.

χρυσοῦν κύπελλον ἐπὶ τοῦ μικροῦ τεμαχίου G, ἡ ὁποία ὁμως χεῖρ κάλλιστα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνῆκῃ εἰς τὴν μίαν τοῦ ζεύγους ἐπὶ τοῦ τεμαχίου F ἢ τὴν ἀνδρικήν καθήμενὴν μορφήν ἐπὶ κυανοῦ βάθους τοῦ τεμαχίου A. Οὕτω ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν μορφῶν αἰτίνες θὰ ἠδύνατο νὰ συγκροτηθοῦν διὰ τῶν σωζομένων τεμαχίων παραμένει 12, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν τεμαχίων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμπληρωθοῦν, ὄχι ὁμως καὶ ἀναγκαίως, δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐπὶ πλέον μορφαί.

Ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν τεμαχίων μόνον ὡς πιθανὸν συμπεράσμα δύναται νὰ ἐξαχθῇ ποῖαι μορφαί ἦσαν ὄρθιαι καὶ ποῖαι καθήμεναι. Ἀσφαλῶς καθήμεναι εἶναι μόνον τρεῖς: ἡ ἀνδρική τοῦ τεμαχίου C, ἡ παιδικὴ τοῦ τεμαχίου D καὶ ἡ ἀνδρική, μόνον κατὰ τὸ κατώτατον μέρος διασωζομένη, τοῦ τεμαχίου A, ἅπασαι ἐστραμμέναι πρὸς ἀριστερά. Ἀντιθέτως ἀποκλείεται νὰ ἐκάθητο αἱ ἐπιπροσθοῦσαι ἀλλήλας μορφαί ζευγῶν ἀνδρῶν τῶν τεμαχίων F καὶ τῆς εἰκόνης 318, διότι τοιαῦτα καθήμενα ζεύγη δὲν ὑπάρχουν εἰς ὀλόκληρον τὸν κρητομυκηναϊκὸν παραστατικὸν κύκλον. Βεβαιότης ἂν ἐκάθητο ἡ ἴστατο δὲν ὑπάρχει οὔτε διὰ τὴν μορφήν τῆς ἱερείας μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον, τῆς γνωστῆς ὡς Παρισινῆς. Πιθανὸν ὁμως ἐμφανίζεται ὅτι αὕτη, ὡς κυρία ἱερατικὴ μορφή, ἐκάθητο καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἐκάθητο προφανῶς καὶ ἡ ἀντίστοιχος, ἀλλὰ πρὸς ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἐστραμμένη ἱερεία μὲ ἱερὸν κόμβον, τῆς ὁποίας τὸ μικρὸν διασωθὲν τεμάχιον ἀτυχῶς οὔτε ἀπεικονίσθη οὔτε ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς. Ἄλλως αἱ μορφαί αὗται ὡς οὔσαι εἰς μεγαλυτέραν αἰσθητικῶς κλίμακα, θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἂν ἦσαν ὄρθιαι, νὰ συμπαρατάσσοντο μὲ τὰς ἄλλας ὄρθιάς.

Ἡ καθήμενὴ νεαρά, πιθανῶς παιδική, μορφή τοῦ τεμαχίου D, μὲ τὸ περίεργον, εἰς κρεμάμενα ὄπισθεν πτερύγια καταλήγον, ἱερατικὸν φόρεμα, ἀνέτεινεν ἡμικεκαμμένην τὴν δεξιάν, ἵνα λάβῃ τι ἢ ἐκράτει τοῦτο ἤδη λαβοῦσα. Τὸ πρῶτον θὰ ἐβεβαιούτο ἂν συνεσχετίζετο τὸ τεμάχιον A εἰς ὃ ἡ ἀνατεινομένη χεῖρ ἄρρενος τείνει νὰ λάβῃ τὴν προσφερομένην ἀργυρᾶν ὑψίποδι κύλικα. Ἐκ τῆς σχετικῆς θέσεως τῆς τὴν κύλικα κρατοῦσης χειρὸς καὶ τῆς ἀνατεινομένης ἐξάγεται ὅτι ἡ πρώτη μορφή θὰ ἔδει νὰ ἦτο ὄρθία, ἡ δευτέρα καθήμενὴ ἂν ἐκάθητο καὶ ἡ πρώτη, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Ἐβανς, ἢ κρατοῦσα τὸ προσφερόμενον ἀγγεῖον θὰ παρίστατο εἰς ἀφύσικον κατὰ τὸν καρπὸν κάμπιν καὶ θὰ ἔδει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ προσφέρων ἐπίτηδες ὕψωσε τὴν κύλικα προτοῦ ἐγχειρίσει ταύτην. Ὡς ἐσημείωσα ἤδη ἀνωτέρω, τοιαύτη μετάδοσις ἀγγεῖου μεταξὺ δύο καθημένων μορφῶν οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται εἰς ὀλόκληρον τὸν παραστατικὸν κύκλον. Βεβαίως τὸ τεμάχιον A θὰ ἠδύνατο ἐπίσης καλῶς νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν καθήμενὴν ἀνδρικήν μορ-

φήν τοῦ τεμαχίου C, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἔβανς, ἢ ἀκόμη μὲ ἄλλας παρομοίας ἐπ' ἀριστερὰ καθημέναις ἀνδρικής μορφάς, τῶν ὁποίων δὲν διεσώθησαν τεμάχια. Ὁ συσχετισμὸς ὅμως οὗτος δύναται νὰ γίνη μόνον κατὰ τὴν τελικὴν ἀνασύνθεσιν τοῦ παραστατικοῦ θέματος. Τὴν φυσικὴν παρὰ τὸ σῶμα κάμψιν χειρὸς κρατούσης κύπελλον ἵνα τὸ προσφέρῃ ἢ ἵνα δεχθῇ ἐντὸς τούτου προσφορὰν ὑγροῦ ἢ ἀκόμη χειρὸς ἤδη λαβούσης τὸ παρ' ἄλλης μορφῆς προσφερθὲν ἀγγεῖον δεικνύει τὸ τεμάχιον G, ὅπου ἡ χεὶρ κεκαμμένη πρὸ τοῦ στήθους κρατεῖ ὑψίπουν χρυσοῦν κύπελλον. Ἀναλόγως τῆς ἐρμηνείας ἡ μορφὴ εἰς ἣν ἀνήκει ἡ χεὶρ δύναται νὰ ὀλοκληρωθῇ καθημένη ἢ ὄρθια.

Τὸ τεμάχιον μὲ τοὺς πρὸς ἀριστερὰ κατευθυνομένους πόδας, τμήμα παρυφῆς ἐσθῆτος καὶ κάτω μέρους τῆς γνωστῆς τριχρώμου ταινίας, τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἔβανς εἰς τὴν ὑποσ. 384, ἀλλὰ μὴ παρ' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον, συνεκολλήθη, ὡς εἴπομεν, μὲ τὸ τεμάχιον C καὶ συνεπλήρωσε τὴν μεγαλυτέραν καθημένην ἀνδρικήν μορφήν. Οὕτω διδασκόμεθα περὶ τῆς θέσεως τῶν ποδῶν καθημένων μορφῶν, ἐν παραβολῇ μὲ τὴν ἐτέραν καθημένην μορφήν ἐπὶ σκίμποδος τοῦ τεμαχίου A' εἰς ἀμφοτέρας οἱ πόδες δὲν ἐφάπτονται μὲ ὀλόκληρον τὸ πέλμα τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ κλίνουν πρὸς αὐτὸ τοὺς δακτύλους, τῆς πτέρνας παραμενούσης ἐν αἰωρήσει. Εἶναι εὐλογον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι αἱ ὄρθιαι προσερχόμεναι μορφαὶ ἔβαινον ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ ἐδάφους δι' ὀλοκλήρου τοῦ πέλματος, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς ἐν πομπῇ βαινούσας μορφάς τῆς γνωστῆς κνωσιακῆς τοιχογραφίας ἢ εἰς τὰς ἀναλόγους τῆς τοιχογραφημένης ἐξ Ἀγ. Τριάδος λάρνακος¹⁷. Κατὰ ταῦτα ἡ μορφὴ εἰς ἣν ἀνήκον οἱ πόδες τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. 318 παρὰ Ἔβανς θὰ ἔδει νὰ ἦτο καθημένη ἀνδρική, δὲν θὰ ἀπεκλείετο δὲ εἰς ταύτην ἢ εἰς ἄλλην ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων σώζονται τεμάχια, μορφῶν πάντοτε ἀνδρικῶν, ἐπὶ δεξιὰ καθημένων καὶ μὲ κίτρινον βάθος, νὰ ἀνήκον τὰ δύο τεμάχια B, παριστῶντα ἀνδρικήν κεφαλὴν μὲ μακροὺς πλοκάμους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκ τῶν διασωζομένων τεμαχίων θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπολογισθῇ ὅτι κατ' ἐλάχιστον αἱ μορφαὶ τῆς συνθέσεως θὰ ἀνήρχοντο εἰς ἔνδεκα, ὑπολογιζόμενου δὲ ὅτι τὸ κυανοῦν τεμάχιον ἐσθῆτος πρὸ τῆς λευκῆς ζώνης τῆς καθημένης μορφῆς C ἀνῆκεν εἰς ἄλλην μορφήν πρὸ αὐτῆς ἰσταμένην—κατὰ τὸν Ἔβανς καθημένην—θὰ συνεποσούντο εἰς δώδεκα. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο στοιχεῖον προετιμήσαμεν κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὡς τμήμα καθέτου κυανῆς προσθίας ζώνης τῆς ἐσθῆτος¹⁸. Ἐκ τῶν μορφῶν τούτων ἀσφαλῶς κα-

¹⁷) Evans, P. M. II, Pl. XXV - XXVII, Paribeni, Mon. Ant. XIX σ. 71 κ.εξ.

¹⁸) Ἡδὴ ἡ κάθετος λευκὴ γραμμωτὴ ζώνη ὑπεμφαίνει τὴν τοιαύτην διάρ-

θήμενα εἶναι τρεῖς, πιθανῶς ἄλλαι τρεῖς, ἀσφαλῶς δὲ ὄρθιαι πέντε.

Προκειμένου νῦν νὰ γίνῃ ἡ ἀνασύνθεσις τοῦ θέματος εἰς δύο ζῶνας συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους κατὰ τὰ εἰρημένα διὰ τῶν ὄλιγων διασωθέντων τεμαχίων, κατὰ τρόπον βεβαίως ἀπλῶς ἐνδεικτικόν, ἀλλὰ παρουσιάζοντα λογικὴν καὶ πιθανὴν λύσιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφύγωμεν εἰς τὰ ἀνάλογα τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ παραστατικοῦ κύκλου καὶ ἀκολούθως νὰ μελετήσωμεν ἐνδελεχῶς τόσον ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως ὅσον καὶ ἀπὸ καθαρῶς συνδυαστικῆς τὰς μᾶλλον προσφόρους λύσεις. Εἰς ποῖον κύκλον θὰ ἔδει νὰ ἀνατρέξωμεν ἀναζητοῦντες τὸ συνολικὸν θέμα ἐνδεικνύουν μὲ σχετικὴν ἀσφάλειαν τὰ διασωθέντα τεμάχια: τὸν κύκλον τῶν τελετουργικῶν προσφορῶν σπονδῆς ἢ ἱεροῦ πώματος, τῆ συμμετοχῆ ἱερειῶν καὶ ἱερέων. Ἡ ἰδιαιτέρα κλίσις τῶν μινωιτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν μυκηναϊκῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ μικρογραφικὸν συντέλεσεν εὐτυχῶς εἰς τὸ νὰ διασωθοῦν μέχρις ἡμῶν πολλὰ μικρογραφικὰ παραστάσεις, ἰδίως ἐπὶ σφραγίδων καὶ σφραγισμάτων ἐπὶ σφενδονῶν χρυσῶν, ἀργυρῶν ἢ καὶ χαλκῶν δακτυλίων καὶ ἐπὶ ψήφων σφραγιστικῶν, κυρίως τοῦ σχήματος τοῦ πεπιεσμένου κυλίνδρου. Προφανῶς πολλὰ τῶν θεμάτων ἠντιλήθησαν ἀπὸ τὸν ἐκτεταμένον κύκλον τῆς διακοσμητικῆς τοιχογραφίας καὶ τοῦτο μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ συσχετίσωμεν μὲ μείζονα ἀσφάλειαν θέματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς δύο τούτους κύκλους. Τελετουργικὰ παραστατικὰ θέματα ἀπεδόθησαν καὶ ἐπὶ ἀναγλύφων λιθίνων, μάλιστα ἐκ στεαίτιου, ἀγγείων, ὡς ἐπίσης ἐπὶ σκευῶν ἐκ πολυτίμου κυρίως μετάλλου, κατὰ μέγα μέρος τελετουργικῆς χρήσεως. Φυσικά, τὸ περιορισμένον τοῦ χώρου εἰς πάντα ταῦτα, ἰδίως μάλιστα τῶν ἀντικειμένων σφραγιστικῆς χρήσεως, ἔφερον εἰς τὴν συστολὴν τῶν θεμάτων καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν παριστωμένων μορφῶν, οὕτως ὥστε ὁ χαρακτήρ τῶν συνθέσεων νὰ ἀποβαίῃ, οὕτως εἰπεῖν, στενογραφικός. Προφανῶς εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κόσμον θὰ ἦτο συχνὴ καὶ ἡ ἀπεικόνισις εἰς πλαστικὰ συμπλέγματα τῶν τελετουργικῶν σκηνῶν προσφορῶν, τούτων ὅμως ἐλάχιστα παραδείγματα διεσώθησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον διεσπαρμένα. Ἰδιαιτέρως πολῦτιμα διὰ τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς προκειμένης παραστάσεως θὰ ἦσαν τὰ παραδείγματα, ἔστω καὶ ἀποσπασματικά, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τοιχογραφικοῦ κύκλου· δυστυχῶς ὅμως ταῦτα εἶναι ὀλίγα καὶ ὄχι στενῶς ἀντιστοιχοῦντα, βοη-

θρῶσιν τῶν ταινιῶν τῆς ἐσθῆτος. Εἰς τὴν προσφάτως ἀποκατασταθεῖσαν τοιχογραφίαν τῆς ἐντὸς κήπου γονατιστῆς μορφῆς ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἀπεδόθη ἡ κεντρικὴ δίχρωμος κάθετος ταινία τῆς κάτω ἐσθῆτος, συνδυαζομένη, ὡς φαίνεται, μὲ ὀριζοντίας ἐπερραμένας ζώνας. Ἀναλόγους καθέτους ταινίας ἐν συνδυασμῷ μὲ ὀριζοντίας βλ. εἰς γυναικείας μορφάς τῶν ἐξ Ἁγίας Τριάδος σφραγισμάτων, *Annuario*, vol. VIII - IX (1925 - 26) σ. 131, εἰκ. 140, σ. 138, εἰκ. 151.

θοῦν ὁμως εἰς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν ὄρισμένων λεπτομερειῶν, ὡς ἐπίσης εἰς τὴν διασάφησιν τῶν χρωματικῶν ἐναλλαγῶν.

Τὸ θέμα τῶν εἰς πομπὴν παρελθουσῶν μορφῶν, κρατουσῶν ἀνὰ χεῖρας δῶρα, θύματα, ἢ σπονδίας, ἵνα προσφέρουν ταῦτα, ἐγένετο προσφιλὲς εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν τοιχογραφικὸν κύκλον τῶν τελευταίων ἀνακτορικῶν καὶ πρώτων μετανακτορικῶν χρόνων εἰς τὰ μινωικὰ κέντρα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ εἰς τὰ μυκηναϊκά. Ἡ «τοιχογραφία τῆς πομπῆς»¹⁹, ἐκ τοῦ ἐκ ταύτης ἀποκληθέντος «Διαδρόμου τῆς Πομπῆς» τοῦ Κνωσιακοῦ ἀνακτόρου, εἶναι ἡ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ καὶ ἐντυπωτικὴ, εἰκονίζουσα, κατὰ τὸν Ἔβανς, ὄχι ὀλιγωτέρας τῶν 350 μορφῶν, παρερχομένης κατ' ὁμάδας καὶ κινουμένης ἐκ δύο διευθύνσεων πρὸς κεντρικὴν μορφὴν, θείαν ἢ ἱερατικὴν ἢ τελευταία ἀνεγνωρίσθη ἐκ τοῦ πλουσίου φορέματος μὲ τὴν διακόσμητον διὰ διαζώματος ἀντιθετικῶν ἡμιροδάκων παρυφῆν, καὶ ἐκ τοῦ πέπλου ὃν ἔφερε καὶ ὕστεις κατήρχετο μέχρι τοῦ ἑδάφους²⁰. Ἡ ὁμάς τῶν δωροφόρων — μεταξὺ τούτων ὁ λίαν γνωστὸς γενόμενος «ρυτοφόρος» — εἶναι ἡ καλύτερον μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσα καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ. Τὰ ἄγγεια τὰ ὀποῖα φέρουν εἶναι, φαίνεται, τελετουργικὰ καὶ προφανῶς ἐν μέρει σπονδικὰ (ρυτόν, σπονδικὴ πρόχους). Ἄλλαι ὁμάδες παρίστων κατὰ τὸν σοφὸν ἐρευνητὴν μουσικοῦς μὲ ποδῆρεις ἐνδυμασίας καὶ μορφὰς τοῦ ἱερατείου. Ἡ μορφὴ πρὸς τὴν ὁποίαν συνεκεντροῦτο κινουμένη ἢ πομπὴ ἀνεπαρεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ὡς ὀρθία, ὁμως, ἂν ὁ πέπλος ἀνήκει εἰς ταύτην²¹, δύναται νὰ συμπληρωθῇ καὶ καθημένη, ὑπάρχοντος πρὸς τοῦτο χώρου εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ θέμα θὰ ἀπεδεικνύετο συγγενέστερον πρὸς τὸ ἰδικόν μας. Ὁ πέπλος θὰ ἐπεῖχε τότε τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ κόμβου, τοῦ ὁποίου οἱ κροσσοί, ἀπλῶς, θὰ ἦσαν μακρότεροι, κατφρόχοι μέχρι τοῦ ἑδάφους²². Ἐπὶ πλέον κοινὰ στοιχεῖα εἰς τὰς δύο τοιχογραφίας εἶναι ἢ ἀνὰ δύο ἐπιπρόσθησις ὄρισμένων ἐκ τῶν προσερχομένων μορφῶν, ἢ ἐναλλαγὴ τοῦ βάθους ἀπὸ κυανοῦ εἰς

¹⁹) Evans, P. M. II, 704 κ.εξ.

²⁰) Αὐτόθι, σ. 724 καὶ σ. 723 εἰκ. 450, 14.

²¹) Δὲν φαίνεται κατ' ἀρχὴν ἀποκλειστέα ἡ ἐρμηνεία τῆς προσφορᾶς πέπλου ὑπὸ τῆς πρώτης τῶν προσερχομένων μορφῶν. Προσφορὰ ἐσθίτων καὶ ἀμμάτων εἶναι συχναὶ εἰς τὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον. Βλ. Demargne, La robe de la déesse Minoenne sur un cachet de Mallia, Mélanges Ch Picard, 1949, 280 κ.εξ. καὶ Evans P. M. I, 435 εἰκ. 312, 506, εἰκ. 364

²²) Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐξηρηθμένας ταινίας, ἴσως ἱερῶν ἀμμάτων, φέρουν αἱ τελετουργικαὶ μορφαὶ τῆς σαρχοφάγου ἐξ Ἁγίας Τριάδος: Nilsson σ. 427 εἰκ. 196). Βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 333, περὶ τῆς ἐκ Φυλακωπῆς τοιχογραφίας.

κίτρινον, τῶν δύο χρωμάτων ὅμως διαχωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὴν τοιχογραφίαν μας καθέτως, ἢ θηλυστολία—μακρὰ ποδῆρης ἐσθῆς—ἱερατικῶν τινων μορφῶν. Περὶ τῆς τελευταίας διὰ μακρῶν ὁμίλησεν ὁ Ἔβανς, προσαγαγὼν πολλὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου, κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς Camp - Stool Fresco²³.

Τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα διὰ τὴν πληρότητά του καὶ τὴν ἐξόχως παραστατικὴν ἔκφρασιν του εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἐπὶ τῆς περιφήμου ἐξ Ἄγ. Τριάδος σαρκοφάγου τελετουργικῆ παραστάσις· ἀλλ' ἐκεῖ τὸ θέμα εἶναι ἡ προσφορὰ αἱματηρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας πρὸ ἱεροῦ, ἢ προσφορὰ τῶν χοῶν, καὶ προσφορὰ δώρων ὡς ἐφοδίων εἰς τὸν νεκρὸν, ὅστις ἐξέροχεται τῆς θύρας τοῦ μνημείου του²⁴. Πλὴν τῶν τὰς χοῶς περιεχόντων κάδων καὶ τοῦ τὸ αἷμα δεχομένου σαμνίου, παρίσταται ἄνω τοῦ βωμοῦ χαρακτηριστικὴ σπονδικὴ πρόχους. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει ἐπιπρόσθησις ἀνὰ ζεύγη εἰς πομπὴν κινουμένων γυναικῶν καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ βάθους ἀπὸ κυανοῦ εἰς λευκόν, ἀσχέτως πάντοτε πρὸς τὴν ὀργανικὴν διαίρεσιν τῆς παραστάσεως καὶ καθέτως κατὰ ἑλαφρῶς κυματιστὴν διάθρῳσιν. Καὶ ἀκριβῶς ἀνάλογος κατὰ κυματιστὴν κάθετον ὀροθετικὴν γραμμὴν διαχωρίζεται τὸ βάθος εἰς τὴν ὑπὸ μελέτην τοιχογραφίαν, ὡς σαφῶς διακρίνεται τοῦτο ὀπισθεν τῆς μορφῆς τῆς Παρισινής. Ἄναλόγου φύσεως καὶ ὁμοίας τεχνοτροπίας εἶναι ἡ τοιχογραφικὴ παραστάσις πομπῆς, ἐξ Ἄγ. Τριάδος ἐπίσης, ὅπου προεξαρχόντων κιθαρωδοῦ καὶ αὐλητοῦ σπονδοφόροι μορφαὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν θηλυστολούντων κινουῦνται πομπικῶς, μεταφέρουσαι εἰς κάδους, διὰ ράβδου κρεμασμένους, τὰς σπονδάς²⁵. Ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ βάθους μὲ κάθετον διαχωρισμὸν ἀπὸ κυανοῦ εἰς κίτρινον ἀπαντᾷ σχεδὸν ὁμοίᾳ²⁶. Καὶ ἐνταῦθα δὲν παρεστάθη πρόσωπον θεότητος ἢ ἐκπροσώπου ἱερείας, πρὸς τὸ ὁποῖον κατηυθύνετο ἡ πομπή, ἀλλ' οὐδὲ ἱερὸν ἢ βωμός. Εἰς τρίτην ὅμως ἐξ Ἄγ. Τριάδος τοιχογραφίαν πομπὴ γυναικῶν, κομιζουσῶν σπονδάς καὶ προσφορὰς καὶ κινουμένων ἐντὸς ἱεροῦ, ἀποδιδομένου διὰ κοσμητικῶν δένδρων, καὶ ἐπιστεφομένου διὰ γεισώματος μετὰ σειρᾶς ἱερῶν διπλῶν κεράτων, κα-

²³) Evans, αὐτόθι σ. 397 κ.ἐξ.

²⁴) Paribeni Mon. Ant. XIX σ. 71, Nilsson, αὐτόθι 426 κ.ἐξ.
Τελευταίως νέα ἐρμηνεῖα τοῦ Fr. Matz, *Göttererscheinung und Kultbild im minoischen Kreta*, «Abhandl. d. Akademie der Wissensch. zu Berlin» 1958, Nr. 7, 398 κ.ἐξ.

²⁵) Paribeni, αὐτόθι, σ. 70 κ.ἐξ. εἰκ. 21 καὶ 23.

²⁶) Κυματιστὴ ἑλαφρῶς εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν χρωμάτων τοῦ βάθους.

τευθύνεται πρὸς γυναικείαν μορφήν, ἥτις προφανῶς ἐδέχτο τὰ προσφερόμενα²⁷. Ἄτυχῶς ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα αὕτη τοιχογραφία ἔχει ὑποστῆ ζημίας ἐκ τοῦ πυρός, αἵτινες μετέβαλον τὰ χρώματα καὶ ἐξηφάνισαν μέρος τῆς παραστάσεως. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται τῶν πομπῶν μετὰ δμάδας δωροφόρων ἢ σπονδοφόρων ἀναμφιβόλως προῆλθον ἐξ ἐπιδράσεως ἀναλόγων σκηνῶν, αἵτινες διεκόσμησαν τοὺς τάφους τιτουύχων τῆς 18ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας· ὡς γνωστόν, εἷς τινος τούτων ἐμφανίζονται δωροφοροῦντες οἱ Κεφτί - Κρητες²⁸. Τοιαῦτα θέματα ἦσαν βεβαίως ὄχι σπάνια εἰς τὴν τοιχογραφικὴν διακόσμησιν τῆς τελευταίας μάλιστα φάσεως τῶν κνωσιακῶν ἀνακτόρων· τοῦτο διαφαίνεται ἀπὸ ἀνευρεθέντα τεμάχια, ὡς ἐκεῖνο μετὰ τὴν ἀνυψωμένην χειριδωτὴν χεῖρα ἀνδρικήν μορφῆς²⁹ ἢ τοῦ προσφέροντος πεποικιλμένον κομπον ἄγγειον³⁰. Πιστεύω ὅτι καὶ αἱ μορφαὶ ἀνὰ ζεύγη τῆς λεγομένης Τοιχογραφίας τοῦ φορείου (Palanquin Fresco)³¹ ἀνήκουν εἰς ἀνάλογον σύνθεσιν, ὡς ἐλπίζω νὰ ἀποδείξω εἰς προσεχῆ μονογραφίαν, καὶ ὅτι ἐσφαλμένως ἠρμηνεύθησαν ὡς φορεῖς φορείου. Αὗται εἶναι ἀνδρικαὶ θηλυστολοῦσαι καὶ προσέρχονται πρὸς μορφὴν καθημένην ἐπὶ ἀναδιπλουμένου σκίμποδος, ὅχι διαφόρου τοῦ τῆς προκειμένης τοιχογραφίας.

Ἐξω τῆς Κρήτης συνεχίσθη ἡ εἰς τοιχογραφικὰ διαζώματα ἀπόδοσις πομπῶν, μάλιστα γυναικῶν· λίαν χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ πομπαὶ γυναικῶν τῆς Τίρυνθος καὶ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου τῶν Θηβῶν³². Τὰ ἀνὰ χεῖρας κρατούμενα εἶναι πυξίδες, ἄνθη, σπονδικὰ ἄγγεῖα, περὶτεχνα σκεύη. Δὲν ὑπάρχει ἐνδείξις ποῦ κατηρθύνοντο αἱ θεωρίαι αὗται τῶν γυναικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐμφάνισις εἶναι μᾶλλον κοσμητικὴ παρὰ τελετουργικὴ θρησκευτικὴ. Ἴσως τὸ ἐκ Μυκηναίων τεμάχιον μετὰ παράστασιν νέου κρατοῦντος κάλυκα ἄνθους³³ νὰ προέρχεται ἐξ ἀναλόγου διαζώματος. Ἡ ἐπὶ ἀνακλίντρον καθημένη μορφὴ γυναικός, περιβεβλημένης μετὰ πολυτελῆ ἐσθῆτα, ἥτις κρατεῖ ἢ μᾶλλον λαμβάνει πτυχωτὸν ὕφασμα ἢ ἴσως ἱερὸν ἄμμα³⁴, ἀποτελεῖ προφανῶς μέρος συν-

²⁷) Ἡ τοιχογραφία παραμένει μέχρι σήμερον ἀδημοσίευτος.

²⁸) Evans, PM II, 736 κ.εξ.

²⁹) Evans, PM IV, 386, εἰκ. 320.

³⁰) Evans, PM II, 724 εἰκ. 451.

³¹) Evans, PM II, 771 εἰκ. 502.

³²) Tiryns, II, 73 κ.εξ. Nr. 74 · 112 Taf VIII · X. Καδμείου: Κεραμοπούλλου ἐν ΑΔΙΙΙ (1917) σ. 339 εἰκ. 133, EA 1909, πίν. II, Rodenwaldt, Tiryns II, 93, Evans, PM II 748, εἰκ. 483, H. Reusch, Die zeichnerische Rekonstruktion des Frauenfrisens im böotischen Theben «Abhandl. d. deutschen Akad. d. Wissenschaften zu Berlin» 1955 Nr. I.

³³) Evans, PM II, 750 εἰκ. 484.

θέσεως μὲ θέμα συχνὰ ἐμφανιζόμενον ἐπὶ σφραγιδολίθων καὶ ἀποδίδον τὴν προσφορὰν εἰς τὴν θεότητα ἢ τὴν ἐκπροσωποῦσαν αὐτὴν ἰέρειαν τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος ἢ τοῦ ἱεροῦ ἀμφίου⁸⁴. Ἄν ἡ ὑπόθεσις εὐσταθῆ τότε ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐμφανιζόμενον θέμα θὰ ἦτο στενὴ, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὸ τελευταῖον δύο τῶν γυναικείων μορφῶν, αἵτινες προφανῶς ἐκάθηντο καὶ ἴσως ἦσαν ἰέρειαι, φέρουν εἰς τὸν ὄμιον τὸ ἱερὸν ἄμμα.

Παραστατικά θέματα μὲ προσφέρνητας ἐν πομπῇ ἀπεδόθησαν ἐπὶ τελετουργικῶν ἀγγείων ἐκ μέλανος στεατίτου⁸⁵ ἐξ ἑνὸς τούτων προέρχεται ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα παρίστασις τῶν ἐν πομπῇ προσερχομένων εἰς ἱερὸν κορυφῆς καὶ κρατούντων λοπάδια προσφορᾶς⁸⁶. Ἀπόθεσιν δὲ προσθορᾶς ἐντὸς ἱεροῦ κορυφῆς παριστᾷ τὸ ἐπ' ἐσχάτων ἀνακαλυφθὲν τεμάχιον ἀναγλύφου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον συνεκολλήθη πρὸς ἄλλο ἀπὸ ἐτῶν γνωστόν⁸⁷. Φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν ἂν παρίσταντο καὶ ἄλλα πρόσωπα ἀνὰ ομάδας προσερχόμενα εἰς τὸ ἱερὸν ἐν πομπῇ, ὡς ἐπὶ τοῦ προμνημονευθέντος τεμαχίου.

Τὰ παραστατικά θέματα τῶν τοιχογραφικῶν διακοσμήσεων τὰ σχετιζόμενα μὲ ἱερὰς τελετουργίας ἐπηρεάσαν ἰσχυρῶς τὴν μικροτεχνίαν, ἰδίως τῶν σφραγιστικῶν δακτυλίων καὶ σφραγιδολίθων, ὅπου καὶ περαιτέρω ἐπέδωσαν, γενόμενα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ποικίλα. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ περιωρισμένον τοῦ χώρου καὶ ἡ δυσκολία προσαρμογῆς εἰς τοῦτον θεμάτων μὲ πολλὰς μορφὰς δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὴν πληρότητά των τελετουργικαὶ συνθέσεις, δυνάμεθα εἰς τὰ μικροτεχνικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν εἰς μέγαν ἀριθμόν, νὰ ἐπισημάνωμεν ἀνάλογα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς ὑπὸ μελέτην τοιχογραφίας.

Ἡ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ σύνθεσις ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος⁸⁸, ὅπου παρίσταται θεότης καθημένη ἐπὶ θρόνου μὲ ἐρεισίνωτον καὶ διασταυρουμένους πόδας, κρατοῦσα ἀνὰ χεῖρας ὑψίπουν κωνικὸν ποτήριον· πρὸς ταύτην προσέρχεται σειρὰ ἐκ τεσσάρων δαιμόνων τοῦ τύπου τῆς Ta - urt, οἵτινες φέρουν πρόχους τοῦ γνωστοῦ διὰ σπονδὰς προοριζομένου τύπου

⁸⁴) Evans, PM III, 43, εἰκ. 26, Bosanquet, Phylakopi, σ. 73-75 εἰκ. 61.

⁸⁵) Βλ. ἀνωτέρω σημ. 21.

⁸⁶) Evans, PM II, 752 εἰκ. 486, Nilsson, αὐτ. 183 εἰκ. 87, Zervos, αὐτ. 331, εἰκ. 483.

⁸⁷) Βλ. σημ. 3.

⁸⁸) Evans, PM III, σ. 393, εἰκ. 329, σ. 460 εἰκ. 385, G. Karo, Arch. Anz. 1916, σ. 143 καὶ εἰκ. 5, Nilsson, αὐτ. σ. 147, εἰκ. 55.

προφανῶς προβαίνουν οὔτοι εἰς τελετουργίαν σπονδῆς, κατὰ τρόπον ἀνάλογον ἐκείνου, ὅστις συχνὰ ἐφηρομόζετο εἰς τὸ τελετουργικὸν τῶν κρητικῶν καὶ μυκηναϊκῶν κέντρων. Δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὄρισμένοι λεπτομέρεια ἐμφανίζουν στενὴν ἀναλογίαν μὲ στοιχεῖα τῆς παραστάσεώς μας: τὸ ὑψίπουν κωνικὸν προφανῶς ἐκ πολυτίμου μετάλλου κύπελλον, τὸ κάθισμα μὲ τοὺς διασταυρουμένους πόδας, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν αὐτὸν δεσμὸν μὲ κρεμάμενα ταινίδια κατὰ τὸ σημεῖον διασταυρώσεως, τὸ ἱερὸν ἄμμα ὀπισθεν τῆς θεότητος (ἐφ' οὗ εἰς τὸν χρυσοῦν δακτύλιον παρεστάθη καθήμενον πτηνόν), τὸ μὲ κάθετον ταινίαν φόρεμα τῆς θεότητος. Ἰδιαίτερος σημαντικὴ εἶναι ἡ λεπτομέρεια τοῦ μὲ ταινίας δεσμοῦ τοῦ σκίμποδος, ἐφ' ἧς καὶ ἄλλοτε ἐπέστησα τὴν προσοχήν, ὁμιλῶν περὶ τῶν μινωικῶν θρόνων³⁹. Διὰ ταύτης αἴρεται ἐκ τοῦ μέσου ἢ ὑπὸ τοῦ Ἐβανς δοθεῖσα ἐρμηνεῖα ταινιῶν τοῦ σκίμποδος καὶ τῆς ὁσφύος μιᾶς τῶν μορφῶν τοῦ Camp · Stool Fresco ὡς χειροκτίων ταυτοχρόνως διὰ τῆς λεπτομερείας ταύτης ἀποδεικνύεται ἀπαξ ἔτι ἡ γνησιότης τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου, ἀφοῦ εἶχε γίνει κοινῶς παραδεκτὴ ἡ περὶ χειροκτίων ἐκδοχὴ τοῦ Ἐβανς, τὴν ὁποῖαν βεβαίως θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ κιβδηλοποιός⁴⁰.

Διὰ χρυσοῦ μινωικοῦ δακτυλίου ἀπετυλώθη ἡ παράστασις κνωσιακοῦ σφραγίσματος, διασωζομένη ἐπὶ πηλίνης μήτρας, εἰς ἣν καθημένη ἐπὶ βωμοῦ θεὰ δέχεται ἀπὸ προσερχομένην λάτριδα ἀγγεῖον τελετουργικοῦ τύπου, μορφῆς κάδου μὲ μεγάλας ἐκατέρωθεν λαβάς⁴¹. Πολὺ ἀνάλογον εἶναι σφράγισμα ἐκ Ζάκρου⁴². Εἰς ἕτερον σφράγισμα ἐξ Ἀγ. Τριάδος μικρὰ μορφὴ προσφέρει σπονδὴν διὰ ρουτοῦ εἰς καθημένην θεότητα ἢ σπονδὴ φαίνεται ὡς νὰ χύνεται εἰς τὴν παλάμην αὐτῆς⁴³. Σφράγισμα τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ παριστᾷ λάτριν προσφέροντα λοπάδιον πλήρες εἰς θεότητα καθημένην ἐπὶ σκίμποδος

³⁹) Ν. Πλάτωνος, Μινωικοὶ θρόνοι, «Κρητικά Χρονικά» Ε' 1951, σ. 405 - 406

⁴⁰) Ἡ γνησιότης ἐπεκυρώθη καὶ δι' ἄλλης λεπτομερείας, τὴν ὁποῖαν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γνωρίζῃ οἰσοδήποισ κιβδηλοποιός: Τὸ ὑποπόδιον ἔχει ὀρθογώνιον σχῆμα καὶ εἶναι ἐφωδιασμένον μὲ δύο τοξοειδεῖς λαβάς ἢ ἔξαρτήματα. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἔχει ἀκριβῶς τὸ ἰδεόγραμμα εἰς τὰς πινακίδας τοῦ γραμμικοῦ Β συστήματος ἐκ Κνωσοῦ, παρατιθέμενον παρὰ τὴν λέξιν ta - ra - nu — θρανωσ. Βλ. Ventris - Chadwick, Document σ. 234.

⁴¹) Evans, PM II, 767 εἰκ. 498 καὶ IV, 895 εἰκ. 331, 597 εἰκ. 591, Nilsson, αὐτ. 348 εἰκ. 159.

⁴²) Evans, PM II 768, εἰκ. 499, Hogarth, J.H.S. XXII, 1902, σ. 77, εἰκ. 2, πίν. VI, 3.

⁴³) Evans, PM II 768 εἰκ. 500, Nilsson, αὐτ. 346 εἰκ. 157, Levi, Annuario VIII - IX (1925 - 1926) σ. 142 εἰκ. 158.

μὲ διασταυρουμένους πόδας, ἀπλοῦσαν τὴν χεῖρα ἵνα λάβῃ ἀπὸ τὸ προσφερόμενον ⁴⁴. Ἐπὶ ὁμοίῳ σκίμπος ἀθήται ὑψῶν τελετουργικῶς τὰς χεῖρας κυνοκέφαλος, οὐχὶ ὀρθῶς χαρακτηρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ὡς νεαρὸς Μινώταυρος ⁴⁵. Ἡ ἔναντι αὐτοῦ προσκλίνουσα μορφή δὲν δύναται νὰ διευκρινισθῇ ἂν παριστᾷ θεότητα ἢ λάτριδα· τὸ παρὰ πόδας ἀνακεκλιμένον πρόβατον εἶναι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν ἐμφανίζεται ὁ κυνοκέφαλος καὶ εἰς ἄλλας λατρευτικὰς παραστάσεις ἐπὶ σφραγισμάτων ἐκ Ζάκρου καὶ Ἀγ. Τριάδος ⁴⁶. Πιθανῶς ὁ κυνοκέφαλος εἶναι δαιμονικὴ μορφή, ἀσκοῦσα μεσολαβητικὴν καὶ ἐξυπηρετικὴν λειτουργίαν μεταξὺ θεοτήτων καὶ ἀνθρώπων. Εἰς παράστασιν χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Κνωσοῦ παρὰ τὰ Καλύβια λάτρις καὶ κυνοκέφαλος σεβίζουν ἐνώπιον θεότητος καθημένης πρὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ αἰρούσης τελετουργικῶς τὰς χεῖρας ⁴⁷. Σεβίζων πρὸ καθημένης ἐπὶ ἱεροῦ θεότητος εἰκονίζεται εἰς τὸν ἐκ Θηβῶν χρυσοῦν δακτύλιον τὸν ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη ⁴⁸. Εἰς τὸν πολὺ γνωστὸν χρυσοῦν δακτύλιον ἐκ Μυκηνῶν ⁴⁹ αἱ πρὸς τὴν θεότητα, καθημένην ὑπὸ δένδρον, προσσερχόμεναι λάτριες προσφέρουν κρίνα καὶ κωδιὰς μηκώνων. Ἡ σχέσις δορυφόρου λάτριος ἢ νεαροῦ θεοῦ πρὸς καθημένην ἐπὶ θρόνου θεότητα ἐπὶ δακτυλίου ἐξ ἡλέκτρου προερχομένου ἐκ Μυκηνῶν ⁵⁰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ τῆς *sacra conversatio*.

Εἰς πάντα ταῦτα τὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια εὐκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ πολλαπλασιασθοῦν, λατρευτικαὶ μορφαὶ προσφέρουν εἰς θεότητα σπονδὰς ἢ ἄλλου εἶδους προσφοράς, σεβίζουν ἢ εὐρίσκονται εἰς σχέσιν ἱεραῶς συνομιλίας προσερχόμεναι μεμονωμέναι ἢ καθ' ὁμάδας. Εἰς ἄλλα παραδείγματα ὁ βωμὸς ὑποκαθιστᾷ τὴν λατρευομένην θεότητα, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία ἐνίοτε δηλοῦται διὰ πτηνῶν ἢ ἱερῶν συμβόλων· οὕτω εἰς χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν δακτύλιον ἐκ Μυκηνῶν, ὅπου τρεῖς γυναῖκες προσέρχονται εἰς τὸν βωμὸν κρατοῦσαι κλάδους ἢ στήχεις καὶ σεβίζουσαι ⁵¹. Ἀνάλογος εἶναι ἡ παράστασις δύο γυναικῶν σεβίζουσῶν

⁴⁴) Evans, PM IV 387 εἰκ. 322.

⁴⁵) Evans, PM IV 387 εἰκ. 321, II 763 εἰκ. 491.

⁴⁶) Evans, PM II 764 εἰκ. 492 a, b. Hogarth, ἔ. ἀ. σ. 78, εἰκ. 4. Levi, ἔ. ἀ. 119 εἰκ. 122.

⁴⁷) Evans, PM II, 764 εἰκ. 492 c, Savignoni, MA XIV (1904), 578 εἰκ. 51.

⁴⁸) Nilsson, αὐτόθι 179 εἰκ. 83.

⁴⁹) Helen Thomas, The Acropolis Treasure from Mycenae, BSA XXXIX, 79 κ.έξ. Nilsson, αὐτόθι 347, εἰκ. 158.

⁵⁰) Evans, PM III, 464 εἰκ. 324, Nilsson, αὐτ. 351 εἰκ. 161.

⁵¹) Nilsson, αὐτ. σ. 180, 181, εἰκ. 85, 86, Evans, Tree and Pillar Cult, σ. 189, εἰκ. 63, 184, εἰκ. 58, πίν. VI, 4.

ἢ ὄρχουμένων πρὸ ἱεροῦ ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Μιδέας⁵². Εἰς σφραγιδόλιθον ἐκ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου λάτρεις προσφέρει εἰς τὸν βωμὸν τρίτων⁵³. Εἰς σφραγίσματα ἐκ Ζάκρου καὶ Κνωσοῦ λάτρεις σεβίζουσι πρὸ ἱερῶν ἄνω τῶν ὁποίων δηλοῦται ἐπιφαινομένη μικρὰ θεότης⁵⁴. Τὰ παραδείγματα εἰς ἃ ἡ λατρευομένη θεότης ἴσταται ὀρθία πρὸ τῶν προσφερόντων ἢ σεβιζόντων ἢ ἐν μέσῳ αὐτῶν εἶναι σπανιώτερα. Εἰς οὐδεμίαν ὁμως περιπτώσιν παρίσταται τελετουργία μεταξὺ καθημένων μορφῶν⁵⁵. Ὅτι προσφοραὶ παρίσταντο ἐνίοτε γινόμεναι εἰς διάφορα ταυτοχρόνως πρόσωπα ἀποδεικνύει τὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον πηλοπλαστικὸν σύμπλεγμα ἐντὸς ὁμοιώματος ἱεροῦ, τὸ ἀνακαλυφθὲν προσφάτως εἰς θολωτὸν τάφον τῆς περιοχῆς Ἁγ. Τριάδος παρὰ τὸ Καμηλάρι καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ΜΜΙΙ ἐποχὴν⁵⁶ τρεῖς λατρευταὶ προσφέρουσι πόπανα εἰς τρεῖς καθημένας μορφὰς κατὰ τὸ βάθος τοῦ ἱεροῦ, προφανῶς εἰκονίζουσας νεκρούς. Πολὺ ἀνάλογον εἶναι τὸ εἰς Βουνούς τῆς Κύπρου ἀνακαλυφθὲν ὁμοίωμα ἱεροῦ μὲ λατρευτικὰς σκηνάς⁵⁷ κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κυκλικοῦ ἱεροῦ ἢ θόλου κάθηνται εἰς σειρὰν μορφαί, ἔχουσαι κατὰ τὸ μέσον εἶδος διπλῆς τραπέζης μὲ ἀναρριχωμένους ὄψεις· ἴσταμένη μορφή ἀπονέμει λατρείαν, ἐνῶ παραλλήλως προπαρσκευάζονται θυσίαι καὶ προσφοραὶ καὶ χορεύεται κύκλιος χορὸς⁵⁸.

Παραστάσεις προσφορῶν τετραπόδων ἢ πτηνῶν, μάλιστα περιστερῶν, ἐκ μέρους λάτρεων εἰς καθημένην θεότητα εἶναι συνήθεις εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἰδίως ἐπὶ κυλίνδρων ἢ ἀναγλύφων πλακῶν⁵⁹. Οὕτω λ. χ. εἰς σουμεριακὴν ἀνάγλυφον πλάκα ἀνδρική μορφή προσφέρει σπονδὴν εἰς καθημένην θεότητα ἣτις κρατεῖ ὑψηλὸν κύπελλον⁶⁰. Εἰς καππαδοκικοὺς κυλίνδρους μορφαὶ σεβίζουσι ἢ προσφέρουσι σπονδὴν, ἦν ἡ θεό-

⁵²) Nilsson, αὐτ. σ. 269 εἰκ. 135 Persson, New Tombs at Dendra σ. 81 καὶ 132 πίν. VII, 1 α.

⁵³) Zervos, ἔ. ἀ. εἰκ. 665, Evans, PM IV, 210 εἰκ. 162, 344 εἰκ. 288, καὶ I 222, εἰκ. 167, Nilsson, αὐτόθι 153 εἰκ. 61.

⁵⁴) Nilsson, αὐτ. 283, εἰκ. 142, Evans, PM IV 608, εἰκ. 597 Aj.

⁵⁵) Ἡ ἐπὶ σφραγιδόλιθου ἐξ ἰάσπιδος ἐκ Κυδωνίας παράστασις θεότητος μεταξὺ δύο καθημένων μορφῶν, ἃς αὕτη ἐναγκαλίζεται, Evans, PM IV, 518 εἰκ. 461, ἔχει ἐντελῶς διάφορον σημασίαν: πρόκειται περὶ τῆς θεότητος ἐν μέσῳ τῶν παρέδρων τῆς.

⁵⁶) Τὸ εἶρημα, γινόμενον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1959 δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι.

⁵⁷) Evans, PM IV, 177 εἰκ. 140. Ἡ λατρεία φαίνεται νεκρική, ἀφοῦ ἄλλως ἢ προσέλευσις τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἐκ τάφου.

⁵⁸) Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁμοῦ μὲ τὸ πηλοπλαστικὸν σύνολον τοῦ θολωτοῦ τάφου Καμηλάρι Ἁγίας Τριάδος εὐρέθη πηλοπλαστικὴ παράστασις κυκλικοῦ χοροῦ, ἐντὸς περιφεροῦς χώρου.

⁵⁹) Evans, PM IV, 408 - 410.

⁶⁰) Evans, PM I, 313, εἰκ. 232.

Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΣΠΟΝΔΩΝ ΕΚ ΚΝΩΣΟΥ

ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΙΣ Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ - Θ. ΦΑΝΟΥΡΑΚΗ

''ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ'', ΤΟΜΟΣ ΙΓ' (1959).

τῆς ἀναρροφᾶ διὰ καλάμου⁶¹. Τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς βαβυλωνιακοὺς κυλίνδρους, ἀλλὰ γίνεται συχνότερον εἰς τοὺς συρο - χιτιτικούς. Εἰς ἕνα τούτων προσφέρονται πτηνὰ καὶ τετράποδα εἰς καθήμενην ἐπὶ θρόνου θεότητα⁶². Εἰς ἄλλον ἡγεμονικὴ μορφή ἀπέθεσε προσφορᾶς ἐπὶ βωμοῦ, τοποθετημένου πρὸ τῆς καθήμενης θεότητος⁶³. Εἰς χιτιτικά ἀνάγλυφα τοῦ Marash προσφέρονται πτηνὰ εἰς τὴν καθήμενην θεότητα, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει τράπεζα μὲ διασταυρουμένους πόδας, ἐφ' ἧς προσφοραὶ⁶⁴. Ἡ συχνότης τοῦ θέματος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢ σύμπτωσις πολλῶν στοιχείων, ὡς ἡ ἐμφάνισις μορφῶν ἱερατικῶν μὲ ποδῆρη χειριδωτὴν ἱερατικὴν στολήν, ἢ προσφορὰ πτηνῶν — τὸ θέμα ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ μινωικῶν σφραγιδολίθων⁶⁵· εἰκονογραφεῖται χαρακτηριστικῶς εἰς τὸ εἰδώλιον μὲ τὴν περιστερὰν τοῦ ἱεροῦ τῶν Διπλῶν Πελέκεων τῆς Κνωσοῦ⁶⁶ — δικαιολογεῖ τὴν ἄποψιν τοῦ Ἐβανς ὅτι σκηναὶ ὡς ἡ τῆς προκειμένης τοιχογραφίας μαρτυροῦν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς⁶⁷.

Εἰς τὰς μικρογραφικὰς παραστάσεις τῶν σφραγιστικῶν δακτυλίων καὶ σφραγιδολίθων, ὡς καὶ τῶν σφραγισμάτων, εἶναι συχνὸν τὸ θέμα τῶν εἰς πομπὴν παρελκουσῶν μορφῶν, συχνὰ προφανῶς ἱερατικῶν, μὲ εἰδικὴν περιβολὴν καὶ κόμωσιν καὶ φερουσῶν ἐνίοτε ἀνὰ χεῖρας σύμβολα ἢ τελετουργικὰ ὄργανα. Οὕτω εἰς σφράγισμα ἐκ Κνωσοῦ παραλαύνουν μορφαὶ γυναικῶν σεβίζουσαι⁶⁸· εἰς σφραγίσματα ἐξ Ἀγ. Τριάδος ἰέρειαι φέρουσαι πόλον ὑψηλὸν προχωροῦν πομπικῶς, ἐνῶ ἄλλαι βαστάζουν διπλοῦς πελέκεις⁶⁹· εἰς ἄλλα ἐξ Ἀγ. Τριάδος καὶ Ζάκρου οἱ ἱερεῖς φέρουν τὸ ἐκ δέρματος μορφῆς βράκας περίζωμα⁷⁰. Χαρακτηριστικὴ πομπὴ ζωοκεφάλων δαιμόνων μὲ μακρὸν ἔνδυμα μὲ ζώνην, τῆς ὁποίας τὰ μὲ θυσάνους ἄκρα κρέμανται ἔμπροσθεν, ἐγλύφη εἰς κέλυφος ὀστρέου, ἀνακαλυφθὲν εἰς τὴν Φαιστόν⁷¹.

Εἰς δλόκληρον τὸν κύκλον τῶν τελετουργικῶν θρησκευτικῶν παρα-

⁶¹) Evans, PM III, 205, εἰκ. 140 a.

⁶²) Evans, PM IV, 409, εἰκ. 339.

⁶³) Evans, αὐτόθι 421, εἰκ. 348 b.

⁶⁴) Evans, αὐτόθι 410, εἰκ. 340 b.

⁶⁵) Evans, αὐτόθι 405, εἰκ. 336.

⁶⁶) Evans, PM II, 339, εἰκ. 192, Zervos, αὐτ. εἰκ. 765.

⁶⁷) Evans, PM IV, 398 κ.εξ.

⁶⁸) Evans, αὐτόθι 608, εἰκ. 597 A b.

⁶⁹) Levi, αὐτόθι σ. 130, εἰκ. 138, 131 εἰκ. 140.

⁷⁰) Αὐτόθι, σ. 131, εἰκ. 141, 138 εἰκ. 151, 179 εἰκ. 224, Hogerth. J.H.S. XXII 1902, 78 εἰκ. 6.

⁷¹) MAXII, 129, πίν. VIII, I, J.H.S. XXII, 1902, 92 εἰκ. 33, Nilsson· αὐτ. 371, εἰκ. 179.

στάσεων οὐδαμοῦ συνηγήσαμεν θέμα δυνάμενον νὰ στηρίξη τὴν ἀνασύνθεσιν τῆς τοιχογραφίας, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ἐπροτάθη. Τὰ σωζόμενα τεμάχια καθημένων ἱερατικῶν μορφῶν, ἀναγνωριζομένων ὡς τοιούτων ἐκ τῶν ἱερῶν ἀμμάτων, τῶν κροσσωτῶν περυγίων καὶ τῆς θηλυστολίας τῶν ἄρρένων, ὀρθίων προσερχομένων ἀνὰ ζεύγη, καὶ ἀγγείων τελετουργικοῦ χαρακτήρος προσφερομένων ἢ ἀναλαμβάνομένων, μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὴν λύσιν τοῦ θέματος προσφορᾶς σπονδῶν ἢ προσφορᾶς τοῦ ἱεροῦ πόματος. Βεβαίως τὰ τεμάχια δὲν εἶναι ἐπαρκῆ ἵνα ἀνασυντεθῇ μὲ ἀσφάλειαν τὸ θέμα· προφανῶς ἐσχηματίζοντο διάφοροι ὁμάδες, ἐπαναλαμβάνομένου τοῦ αὐτοῦ θέματος τῆς προσφορᾶς, ἄλλαι μὲ τὴν καθημένην μορφήν ἐπὶ δεξιά, ἄλλαι μὲ ταύτην ἐπ' ἀριστερά, ἄλλαι μὲ καθημένην θηλείαν μορφήν, ἄλλαι μὲ ἄρρενα, αἱ μὲν ἐπὶ κυανοῦ βάθους, αἱ δὲ ἐπὶ ὠχροῦ. Αἱ ὁμάδες αἴτινες κατ' ἐλάχιστον ἀριθμὸν δύνανται νὰ σχηματισθοῦν διὰ τῶν διασωθέντων τεμαχίων εἶναι ἑπτὰ καὶ ἡ τοποθέτησις των κατὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν συγκέντρωσιν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ἐναλασσομένου τὸ χρῶμα βάθους, εἶναι ἢ ἐνδεικτικῶς ἀποδοθεῖσα εἰς τὸν παρατιθέμενον ἐγχρωμον πίνακα, ἔνθα ὡς βίσις ἐλήφθη νὰ παρασταθοῦν τόσαι μόνον μορφᾶι ὅσαι ἀποδεικνύονται ἀσφαλῶς ὑπάρχουσαι. Ἐπὶ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἡ τοποθέτησις τῶν τεμαχίων ὡς ἐγένετο ἐν τῷ πίνακι εἶναι σχεδὸν ὑποχρεωτικῆ. Φυσικὰ ἀπομένει ἡ δυνατότης ὅτι αἱ προσερχόμεναι μορφᾶι πρὸς τὰς καθημένας ἦσαν περισσότεραι τῆς μᾶς ἢ τῶν δύο, αἴτινες ἀπεικονίσθησαν, ἀποτελουμένων μικρῶν πομπῶν. Ἐνδειξιν διὰ μίαν τοιαύτην λύσιν ἀποτελεῖ ἡ προσέλευσις μορφῶν ἀνὰ ζεύγη, ἡ ὁποία δὲν θὰ εἶχε νόημα ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ μεμονωμένων ζευγῶν· αἱ διασωζόμεναι ἐξ ἄλλου πομπᾶι⁷² ἀποδεικνύουν ὅτι παρίσταντο πλείονα ζεύγη, προεξαρχούσης, ὡς φαίνεται, μιᾶς μορφῆς. Εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν ὁμως ἠθελήσαμεν νὰ ἀποφύγωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν συμπλήρωσιν μορφῶν διὰ τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένοι ἐνδείξεις, καὶ προσεπαθήσαμεν, δοθέντος ὅτι τὰ διασωζόμενα τεμάχια εἶναι ἐλάχιστα, νὰ τοποθετήσωμεν ταῦτα κατὰ τὴν μεγίστην δυνατὴν πυκνότητα. Ἐπροτιμήθη νὰ παραμείνουν κενοὶ ὠρισμένοι χώροι, εἰς οὓς, ἂν ἐγένετο συμπλήρωσις, αὕτη θὰ ἦτο καθαρῶς ὑποθετικῆ.

Ἡ δικαιολόγησις τῆς γενομένης τοποθετήσεως τῶν τεμαχίων εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

Ἄπασαι αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι αἱ μικρογραφικαὶ μορφᾶι ἦσαν διατεταγμέναι κατὰ δύο ζώνας, μὴ διαχωριζόμενας ἀπ' ἀλλήλων διὰ

⁷²) Αἱ τοῦ διαδρόμου τῆς Πομπῆς τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς σαρχοφάγου τῆς Ἁγίας Τριάδος.

σαφοῦς ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς ἐναλλαγῆς χρωματικῆς τοῦ βάθους· τὸ οὕτω ἀποτελούμενον διάζωμα κρασπεδοῦται ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ τριπλῆς χρωματικῆς ταινίας. Εἰς τὴν ἄνω ζώνην ἀσφαλῶς ἀνήκουν, ὡς δεικνύει τὸ ἄνω κράσπεδον: α) τὸ τεμάχιον μὲ τὴν Παρισινήν Ε' β) τὸ τεμάχιον μὲ τὰς δύο προσερχομένας ἄρρενας μορφὰς ἐπὶ κυανοῦ βάθους Γ' γ) ἓν τεμάχιον ἐκ τοῦ ἄνω κράσπεδου. Προφανῶς εἰς τὴν ἄνω ζώνην ἀνήκεν ἐπίσης τὸ τεμάχιον, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετέλει μέρος μορφῆς ὁμοίας τῆς Παρισινῆς, ἀντιθέτως ὅμως καθημένης· καίτοι εἰς τοῦτο δὲν σώζεται τμήμα τοῦ βάθους, ἢ ἀπόλυτος ὁμοιότης καὶ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν τελευταίαν καθιστᾷ λίαν πιθανὸν ὅτι τοῦτο ἦτο κυανοῦν καὶ ἐπομένως ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα ζώνης καὶ καλύτερον εἰς τὸ κατέναντι ἄκρον τοῦ τμήματος, μεσολαβούσης ἄλλης ομάδος μορφῶν. Ὅπισθεν τῆς Παρισινῆς τὸ βάθος μεταβάλλεται εἰς κίτρινον καὶ ἐπὶ τοῦ βάθους τούτου θὰ προεβάλλετο ἄλλη ὁμάς μὲ καθημένην μορφήν. Δύο τεμάχια ἐμφανίζοντα τμήματα μορφῶν εἰς ἐπαλλήλους ζώνας διδάσκουν ὅτι ὅπου εἰς τὴν ἄνωτέραν ζώνην ἦτο ὄχρον χρῶμα εἰς τὸ βάθος εἰς τὴν κάτω ἦτο κυανοῦν καὶ ὅπου κυανοῦν κάτω ἦτο ὄχρον. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι τὰ σημεῖα ἐναλλαγῆς τῶν χρωμάτων εἰς τὰς ἐπαλλήλους ταύτας ζώνας συνέπιπτον ἀπολύτως. Ἐπιδιώκοντες κατὰ τὸ δυνατόν πυκνὴν τοποθέτησιν τῶν σωθέντων τεμαχίων καὶ ἀποφυγὴν ἀναπτύξεως τῶν ομάδων διὰ πολλαπλασιασμοῦ τῶν προσερχομένων μορφῶν, καθ' ἃ ἄνωτέρω εἴπομεν, κατελήξαμεν εἰς τὴν τοποθέτησιν τοῦ τεμαχίου τῆς εἰκ. 318 τοῦ Ἐβανς μὲ τοὺς ἐπὶ δεξιὰ πόδας καθημένης μορφῆς καὶ τὰς κεφαλὰς ζεύγους προσερχομένων εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ὀπισθεν τῆς Παρισινῆς, καθοριζομένης οὕτω τῆς θέσεως καὶ τῆς πρώτης ομάδος τῆς κάτω ζώνης ὀλίγον ἀριστερώτερον τῆς προηγουμένης. Ἐπίσης εἰς τὴν τοποθέτησιν τοῦ τεμαχίου Α μετὰ τὸ κατώτερον μέρος σκίμποδος καὶ τοὺς πρὸς ἀριστερὰ πόδας καθημένης ἄρρενος μορφῆς ἐπὶ κυανοῦ βάθους καὶ κάτω τὴν ὑψοῦσαν κύπελλον χεῖρα ἐπὶ ὄχρου εἰς τὴν ὁμάδα τὴν μεταξὺ τῶν συμπλεγμάτων μὲ τὰς καθημένας γυναικείας μορφὰς τοῦ τύπου τῆς Παρισινῆς, καθοριζομένης οὕτω αὐτομάτως καὶ τῆς θέσεως τῆς ομάδος τῶν τὸ κύπελλον μεταδιδουσῶν ἀρρένων μορφῶν· εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ὁμάδα ἐνετάχθη ὡς καλῶς προσαρμοζόμενον τὸ τεμάχιον Δ μετὰ τὴν παιδικὴν καθημένην μορφήν, καθοριζομένου οὕτω ἀκριβῶς τοῦ ὕψους τῆς κάτω ζώνης καὶ ἐμμέσως ἐπίσης τῆς ἄνω ταύτης. Εἰς τὴν καθημένην μορφήν τῆς ἄνω ομάδος προσηρομόσθησαν τὰ δύο τεμάχια τῆς τὸ κύπελλον κρατοῦσης χειρὸς Γ καὶ τῆς ἐσθῆτος μὲ πτερύγια, διότι ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἡ μόνη πρὸς ἀριστερὰ ἐστραμμένη ἐπὶ κυανοῦ βάθους. Ἐντὸς τοῦ οὕτω συγκροτη-

θέντος συνόλου ἀπέμενον νὰ ἐντοπισθοῦν πέντε εἰσέτι τεμάχια, τῶν ὁποίων τὰ δύο, διασώζοντα μόνον τμήμα τῆς τριπλῆς ταινίας, ἐνετάχθησαν εὐχερῶς εἰς δύο σημεῖα μεταξύ τῶν μορφῶν· τὰ ἄλλα τρία ἐτοποθετήθησαν τὰ μὲν δύο μὲ τὴν ἀνδρικήν κεφαλὴν πρὸς δεξιὰ ἐπὶ κιτρίνου βάθους Β εἰς τὴν μόνην συγκροτηθεῖσαν ὁμάδα ἐπὶ ὠχροῦ βάθους τὴν ἔχουσαν τὴν καθημέρην ἀνδρικήν μορφὴν ἐπὶ δεξιὰ, τὸ δὲ μὲ τὸ κάτω μέρος ἀνδρικῆς καθημέρης μορφῆς ἐπ' ἀριστερὰ ἐπὶ κιτρίνου βάθους C εἰς ὁμάδα ἀμέσως προηγουμένην ἐκείνης μὲ τὴν παιδικὴν μορφὴν. Ἐπροτιμήθη νὰ ἀπομείνουν ἀσυμπλήρωτοι δύο χώροι τῆς κάτω ζώνης—μετὰ τὴν πρώτην ὁμάδα καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν—διότι κατὸ τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν ὑπῆρχον ἐνδείξεις διὰ τὴν συμπλήρωσιν. Ὡς ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις τῆς συνθέσεως διετηρήθη ἡ ἰσοροπία τοῦ συνόλου καὶ παρέμεινεν ἀδιατάρακτος ἡ εὐχάριστος χιαστί βαίνουσα ἐναλλαγὴ τοῦ βάθους ἀπὸ ὠχροῦ εἰς κυανοῦν καὶ ἀπὸ κυανοῦ εἰς ὠχρόν.

Δέον ἐνταῦθα νὰ δικαιολογηθοῦν τὰ καθ' ἕκαστα εἰς τὴν παράστασιν συμπληρωθέντα στοιχεῖα. Ἐκ τῶν δύο διασωζομένων ἀγγείων τὸ ἐν εἶναι ὑψίπους κύλιξ καὶ παρίσταται προσφερόμενον εἰς τεινομένην χεῖρα προφανῶς καθημέρης μορφῆς, τὸ δεύτερον κωνικὸν ἐπὶ ποδὸς κύπελλον, κρατούμενον εἰς τὴν ἀναδιπλουμένην χεῖρα ἀναμφιβόλως καθημέρου προσώπου. Τὸ τελευταῖον ἀγγεῖον εἶναι ὁμοιον μὲ τὸ κύπελλον εἰς χεῖρας τῆς καθημέρης θεότητος ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος, πρὸς τὴν ὁποίαν προσερχόμενοι δαίμονες μὲ πρόχους ἀνὰ χεῖρας προσέφερον προφανῶς σπονδήν· βάσει τῆς ἀναλογίας ταύτης καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τοιαύτης μορφῆς κύπελλα καὶ πρόχοι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἱερὰς τελετουργίας⁷³, συνεπληρώθησαν τὰ ἀγγεῖα εἰς τῆσσας τῶν ὁμάδων, φυσικὰ ἀπλῶς ἐνδεικτικῶς. Τοιούτου σχήματος σπονδικαὶ πρόχοι διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐμφανίζουσαι σχῆμα μεταλλικὸν καὶ διακεκοσμημένα μὲ εἰδικὴν ἐπιμέλειαν⁷⁴. Συχνότατα παρίστανται εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν κρητομυκηναϊκὸν κύκλον εἰς χεῖρας τῶν μινωικῶν δαιμόνων τύπου Ta - urt⁷⁵, ὅχι σπανίως μετὰ θρη-

⁷³) Evans, PM IV, 389 κ.ἐξ., 446 κ.ἐξ., 452 κ.ἐξ., 120 πίν. XXIX, 359 κ.ἐξ.

⁷⁴) Evans, PM IV, 120 πίν. XXIX (Zervos, αὐτ. εἰκ. 300) ἐκ Κνωσοῦ, παλαιοναυτορικῶν χρόνων, 215 εἰκ. 165, ἐκ τῆς Οἰκίας τοῦ Ἰεροῦ Schliemann, Mykenae, 280 εἰκ. 353 (Nilsson, αὐτόθι 150, εἰκ. 59) ἐκ τοῦ IV ὄρθου. βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν, Evans, PM II, 653 - 4, εἰκ. 418 - 419, IV 456 - 457, εἰκ. 381 - 382, ἐκ Κουρίου τῆς Κύπρου.

⁷⁵) Evans, PM IV 452 κ.ἐξ. εἰκ. 377 - 382, 385, 389, 392. Nilsson, αὐτ. 146 κ.ἐξ. εἰκ. 53 - 56.

σκευτικῶν συμβόλων καὶ εἰς μίαν περίπτωσιν ἀπεδόθησαν ἔκκρουστος ἐπ' αὐτῆς τῆς χαλκῆς σπονδικῆς πρόχου⁷⁶. Παραλλήλως εἰκονίζονται, κυρίως ἐπὶ σφραγιδολίθων ἐξ ἰάσπιδος, ἐν μέσῳ τῶν διπλῶν κεράτων ἢ ἐν συνδυασμῶ με κλάδους, προφανῶς μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς διὰ τῆς μαγικῆς σπονδῆς εὐδοκίμησεως τῆς βλαστήσεως⁷⁷. Εἰς τὴν παράστασιν τῆς ἀναιμάκτου προσφορᾶς ἐπὶ τῆς γραπτῆς ἐξ Ἀγ. Τριᾶδος σαρκοφάγου, ὁμοία πρόχους εἰκονίζεται ἄνω τοῦ βωμοῦ⁷⁸. Ἐκ ταύτης ἐλήφθη ἡ διακόσμησις τῶν συμπληρωθειῶν πρόχων μας. Τὸ θέμα τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος, βεβαιωμένον, ὡς εἵπομεν, διὰ μίαν τῶν ομάδων, ἐπανελήφθη εἰς τὴν γειτονικὴν ομάδα τῆς αὐτῆς ζώνης. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐπ' ἀριστερὰ βαινούσας ἀπλᾶς ἢ διπλᾶς μορφὰς θὰ ἦτο δύσκολον νὰ παρασταθῇ κύλιξ κρατουμένη διὰ τῆς ἀριστερᾶς· ἂν δὲ παρίστατο κρατουμένη διὰ τῆς δεξιᾶς θὰ καθίστατο ἀμήχανος ἢ θέσις τῆς δεξιᾶς.

Ὁ μετὰ διασταυρουμένους πόδας σκίμπους, δοθέντος ὅτι διεπιστώθη ὑπάρχων διὰ τρεῖς καθημένας μορφὰς, συνεπληρώθη καὶ διὰ τὰς ὑπολοίπους. Τοιαύτης μορφῆς σκίμποδες παρίστανται ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τῶν Δαιμόνων τῆς Τίρυνθος, εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Φορείου καὶ εἰς τὰ σφραγίσματα τοῦ κυνοκεφάλου καὶ τῆς δεχομένης σπονδῆν θεότητος ἐκ Κνωσοῦ⁷⁹.

Ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν μορφῶν φερόμενον ἔνδυμα ἢ συμπλήρωσις ἐσθηρίχθη εἰς τὰ ἀκόλουθα δεδομένα: Ἡ κάτω ἐσθῆς τῶν δύο διασθεσιῶν ἐν μέρει, ἐν θηλυστολίᾳ καθημένων ἀνδρικῶν μορφῶν διακοσμεῖται ὑπὸ ποικίλων λοξῶς βαινουσῶν ταινιῶν· κατ' ἀνάλογον τρόπον πρὸς τὰς ἐν θηλυστολίᾳ μορφὰς ταύτας συνεπληρώθησαν αἱ ἐσθητικῆς τῶν δύο μορφῶν τοῦ τύπου Παρισινή⁸⁰. τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐσθητικῆς τῶν τελευταίων ἐσώθη ἱκανοποιητικῶς, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος ἢ συμπλήρωσις· ἀμφοτέραι αἱ μορφαὶ αὗται ἔφερον μικρὰ στεφάνια μετὰ κατερχομένας κυματιστὰς πολυχρόμους ταινίας, ἱερὸν κόμβον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀπλούμενον κάτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐσθητικῆς. Ἡ σωζομένη ἄνω ἐσθῆς μετὰ πτερόγυια ἀντὶ τῶν ἱερῶν ἀμμάτων⁸¹ ὠδήγησεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν

⁷⁶) Ἐκ Κουρίου, βλ. ἄνωτέρω σημ. 74.

⁷⁷) Evans, PM IV 446 κ.εξ. εἰκ. 370 - 375, Nilsson, αὐτ. 147 κ.εξ. εἰκ. 52, 57, 58.

⁷⁸) Nilsson, αὐτ. 427, εἰκ. 196.

⁷⁹) Evans, PM IV 393, εἰκ. 329, 399 εἰκ. 332 a, b, 367 εἰκ. 322 καὶ 321. Βλ. Ν. Πλάτωνος, Μινωικοὶ θεοὶ, «Κρητικὰ Χρονικά», Ε', 1951, σ. 405 - 407 καὶ εἰκ. 401.

⁸⁰) Περὶ τῆς μακρᾶς ἱερατικῆς ἐσθητικῆς ἐξ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως διὰ μακρῶν ὁ Έβανς PM IV, 397 κ.εξ.

⁸¹) Πτερόγυια εἰς κροσσία καταλήγοντα παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν μακρὰν

τῆς ἄνω ἐσθῆτος ἄλλης ἐν θηλυστολία ἄρρενος καθημένης μορφῆς, καὶ ἡ ὀρθότης τῆς συμπληρώσεως ταύτης ἀπεδείχθη διὰ τῆς τοποθετήσεως μικροῦ ἀνευρεθέντος τεμαχίου εἰς τὴν μεταξὺ τῶν Παρισινῶν καθημένην μορφὴν ταύτην. Ἀπέμενε νὰ καθορισθῇ τὸ εἶδος τῆς ἐνδυμασίας τῶν προσερχομένων ὀρθίων κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἀρρένων μορφῶν⁸². Πομπέουσαι ἀνδρικαὶ μορφαὶ ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος, εἰς τὰς ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως τοιχογραφίας τῶν Τελετουργιῶν καὶ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Πομπῆς ἐκ Κνωσοῦ φέρουν ποδήρη ἐσθῆτα μὲ κεντρικὴν κάθεται ταινίαν, ἐφ' ὅσον θηλυστολοῦν. Ὁ ὅλος χαρακτήρ τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος ἐπέβαλε τὴν κατὰ τὰ πρότυπα ταῦτα συμπλήρωσιν. Ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ λάθους τῶν χειροκτιῶν, περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω⁸³, ἐπέβαλε τὴν συμπλήρωσιν εἰς μίαν τῶν καθημένων ἀρρένων μορφῶν ζώνης μὲ κρεμάμενα ἄκρα ταινιῶν τὰ κρεμάμενα ἄλλως ἄκρα τῶν ταινιῶν τῆς ζώνης δὲν εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἄγνωστα εἰς τὰς μινωικὰς παραστάσεις⁸⁴.

Ὀλίγα τινα εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου θέματος. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη μὲ τὰς λοιπὰς παραστάσεις τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου μᾶς ὠδήγησεν ἤδη εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ θέμα ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν θρησκευτικῶν τελετουργιῶν τῆς προσφορᾶς σπονδῶν καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος τὰ ἱερὰ ἄμματα—γνωστότερα ὡς ἱεροὶ κόμβοι—καὶ τὰ ἀντίστοιχα περυγία ἐσθῆτος, προσηροσμένα εἰς τὴν ἐσθῆτα τῶν καθημένων μορφῶν, τὸ εἶδος τῶν προσκομιζομένων, προσφερομένων ἢ ἀναλαμβάνομένων ἀγγείων, ἢ θηλυστολία τῶν ἀρρένων μορφῶν, ἢ ἱεροπρέπεια τοῦ συνόλου ἐπιβεβαιοῦν τὸ ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης συμπέρασμα. Τὸ πρᾶγμα ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ τοιχογραφία διεκόσμη αἵθουσαν τελετῶν⁸⁵ ἀμέσως συνδεομένην μὲ τὸ ἐσθῆτα τοῦ ἱερατικοῦ προσώπου τοῦ ἐκ Κνωσοῦ σφραγιδολίθου παρ' Ἐβανς, αὐτ. 405, εἰκ. 336.

⁸²) Ἐν αἱ μορφαὶ αὗται ἦσαν ἱερέων θηλυστολοῦντων, ὡς τῶν καθημένων, τότε ἡ στολή των θὰ ἔδει νὰ ἦτο ἀνάλογος καὶ ὡς ἡ τῶν ἱερέων τῶν ἐπὶ σφραγιδολίθων παραστάσεων παρ' Ἐβανς, αὐτόθι εἰκ. 336, 341 - 343. Ἀλλ' οὐδεμία ἐνδείξις τούτου ὑπάρχει. Εἶναι μᾶλλον εὐλογον νὸ θεωρήσωμεν ταύτας ἀπλῶς πομπειούσας.

⁸³) Βλ. ἀνωτέρω σ. 334 καὶ σημ. 39.

⁸⁴) Βλ. τοὺς δαίμονας εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἐκ Φαιστοῦ κογχυλίου ΜΑΧΙΙ, 129 πίν. VIII, I. Ἀναλόγους ζώνας φέρουν πολλὰ εἰδώλια ἐκ Πισκοκεφάλου Σητείας (βλ. Ν. Πλάτωνος, Τὸ ἱερὸν Μαζᾶ καὶ τὰ μινωικὰ Ἱερὰ Κορυφῆς, «Κρητ. Χρονικά» Ε' 1951, πίν. ΣΤ' 1, Ζ' 1) καὶ τὸ πολαιοανακτορικῶν χρόνων τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη (αὐτόθι πίν. Η' 3).

⁸⁵) Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἀποκληθεῖσαν Sanctuary Hall· βλ. Evans, PM IV 386 - 381, εἰκ. 316.

ἱερὸν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀνήκουσαν εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα, ὅπου τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν δωματίων φαίνεται ὅτι ἔχει χαρακτῆρα θρησκευτικόν.

Ξενίζουσα φαίνεται ἡ ἐπανάληψις τοσάκις τοῦ θέματος τῆς καθημένης μορφῆς, δεχομένης σπονδὴν ἢ τὸ ἱερὸν πῶμα ἀπὸ προσερχομένης μορφάς, ἐπανάληψις ἣτις ἦτο εὐνοήτως πολὺ συχνοτέρα εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀρχικὸν διάζωμα. Ἡ ἐπανάληψις ὅμως δὲν ἦτο κουραστική, διότι αἱ μορφαὶ ἦσαν ποικίλαι, με ἐναλλάσσουσιν κατεύθυνσιν καὶ ἐναλλάσσον ἐπίσης βάθος· τὸ σύνολον ἐνεφάνιζεν ὅχι μικρὰν διακοσμητικότητα, ὡς δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἀνασυντεθέντος μικροῦ τμήματος.

Εἰς πολλὰς κρητομυκηναϊκὰς παραστάσεις ἡ μορφή εἰς τὴν ὁποίαν προσφέρεται ἡ σπονδὴ ἢ τὰ ἄλλα εἶδη προσφορῶν εἶναι ἀσφαλῶς αὐτὴ ἡ θεότης, οἱ δὲ προσφέροντες εἶναι δαίμονες, ἱερεῖς ἢ λατρευταὶ⁸⁶. Εἰς ἄλλας τὴν θεότητα ὑποκαθιστᾷ ἡ ἀρχιτεία ἢ ἡ τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέχουσα βασίλισσα, φέρουσα πάντοτε ἐπίσημον ἢ ἱερατικὸν φόρεμα καὶ ἴσως εἰς ὠρισμένας παραστάσεις ἐμβλήματα ἢ σύμβολα. Ἡ διάκρισις δὲν εἶναι πάντοτε σαφής, ἀφοῦ ἡ ἐκπροσωποῦσα ἢ καὶ ὑποδυομένη τὴν θεότητα ἐμφανίζεται μετὰ τὴν εἰς ταύτην ἀποδιδομένην μορφήν⁸⁷. Ἐνιαῦθα τὸ πλῆθος τῶν καθημένων καὶ δεχομένων τὰς σπονδάς ἢ τὸ ἱερὸν πόμα μορφῶν δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν ταύτας ὡς θεότητας· εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν τὸ μινωικὸν πάνθειον θὰ ἔδει νὰ ἦτο λίαν ἀνεπτυγμένον, ὥστε ἐκάστη μορφή νὰ παριστᾷ μίαν μορφήν τοῦ πανθέου τούτου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἱεροῦ ἄμματος καὶ τῶν πτερυγίων, βεβαίως ἀναλόγου σημασίας—εἰς τοὺς ὅμους τῶν μορφῶν δὲν ἀποκλείει ἐκ τῶν προτέρων ἐρμηνείαν τῶν μορφῶν τούτων ὡς θεοτήτων· ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἀκριβῶς ὀπισθεν τοῦ θρόνου τῆς καθημένης θεότητος τοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος εἰκονίσθη τὸ ἱερὸν ἄμμα καὶ ἐπὶ τούτου πτηνόν⁸⁸, ὅτι συχνὰ παρίσταται προσφερόμενον, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἱερὰ ἐσθῆς καὶ βραδύτερον ὁ ἱερὸς πέπλος⁸⁹, ὅτι παρίσταται ἀνηρημένον εἰς τοὺς κίονας τοῦ ἱεροῦ⁹⁰, ὅτι πλειστάκις παρεστάθη ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὸν διπλοῦν

⁸⁶) Βλ. ἄνωτέρω.

⁸⁷) Εἰς τὰς πομπὰς τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Διαδρόμου τῆς Πομπῆς ἐκ Κνωσοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἡ δεχομένη φαίνεται νὰ εἶναι ἰέρεια, ὑποδυομένη τὴν θεότητα ἢ ἐμφανιζομένη ὡς ἐκπρόσωπος ταύτης. Ὁ Ἐβανς θεωρεῖ τὴν πρώτην ὡς θεότητα.

⁸⁸) Evans, PM IV, σ. 393, εἰκ. 329.

⁸⁹) Βλ. ἄνωτέρω σ. 330 καὶ σημ. 21.

⁹⁰) Evans, PM I, 432 εἰκ. 310 (Nilsson, αὐτόθι 250 εἰκ. 119), 443,

πέλεκυν⁹¹, μὲ τὰς ἱερὰς ἀσπίδας⁹², μὲ τὰ βούκρυνα⁹³, εἰς τὸ πεδῖον τῶν παραστάσεων τῶν πρὸς τιμὴν τῆς θεότητος ταυρομαχιῶν⁹⁴, ἢ εἰς τὸ πεδῖον ἄλλων τελετουργικῶν παραστάσεων⁹⁵. Ἐπανελήφθη δὲ πλειστάκις εἰς ὁμοιώματα ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, φαγεντιανῆς ἢ ἄλλης πολυτίμου ὕλης⁹⁶. Ὡρισμένοι μορφαὶ μάλιστα κρατοῦσαι ἢ φέρουσαι ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ ἱερὸν ἄμμα φαίνεται νὰ εἰκονίζουσαν πράγματι θεότητα⁹⁷. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἡ πυκνὴ ἐπανάληψις ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸν ἐμπόδιον διὰ μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν. Ἐξ ἄλλου διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἐκάστη τῶν καθημένων μορφῶν ἱερειῶν καὶ ἱερέων ὑπεδύετο συγκεκριμένην μορφήν τοῦ μινωικοῦ πανθέου, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐφαίνετο πρόχειρος ἡ ταύτισις ὀρισμένων ἐκ τούτων μὲ τὴν θεὰν μητέρα, τὴν θεὰν κόρην καὶ τὸν νεαρὸν θεὸν υἱόν⁹⁸ ἢ ταύτισις θὰ ἦτο δύσκολον νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ σημείου τούτου. Εἶναι ὅμως γνωστὸν εἰς τὸ λειτουργικὸν τῶν

εἰκ. 319, 446 εἰκ. 321 καὶ εἰς τὰς παραστάδας παραθύρων τοῦ ἱεροῦ, 444 εἰκ. 320.

⁹¹) Evans, PM I, 432 εἰκ. 310, ἐκ Κνωσοῦ καὶ Παλαικάστρου· ἐπὶ κυπέλλου ἐκ Φαιστοῦ, Zervos, αὐτ. 533· ἐπὶ ἀδημοσιεύτου τεμαχίου ἀγγείου ἐκ στεατίτου, παριστάμενον ἐπὶ δασυμάλλου δέρματος.

⁹²) Εἰς χρυσοῦν δακτύλιον Βαφειοῦ Evans, PM I, 432, εἰκ. 310 c, 140 εἰκ. 91, (EA 1889, Πίν. 10, 39), IV, 608, εἰκ. 597 A.

⁹³) Evans, PM I 435 εἰκ. 312 c, 334, εἰκ. 287 c.

⁹⁴) Evans, PM I 432 εἰκ. 310, 111, 225 εἰκ. 168, 220 εἰκ. 154 (πιθανῶς κίβδηλον), 226 εἰκ. 159 (πιθανῶς κίβδηλον).

⁹⁵) Πβλ. εἰς σφράγισμα Ἀγ. Τριάδος, Levi, αὐτ. 143 εἰκ. 159, Προσφερόμενον βλ. ἀνωτέρω σημ. 21, Nilsson, αὐτ. 157 εἰκ. 64, J.H.S. ε. ἀ. 78 εἰκ. 5, πίν. VI, 6, Evans, PM I, 435 εἰκ. 312b. Εἰς σφραγιδολίθον ἐκ Κνωσοῦ. αὐτόθι εἰκ. 312 a, IV 344, εἰκ. 287 a. Ἐξ Οἰκίας Μαλιῶν Mallia Maisons Pl. XVI, (ἀρ. καταλ. MH 1589). Εἰς παράστασιν θεότητος ἐν μέσῳ λέοντων ἐπὶ σφραγιδολίθου τῶν Μυκηνῶν, παριστάμενον ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς ταύτης, Evans, PM IV, 402, εἰκ. 334 Δὲν εἶναι γνωστὸν ποία θρησκευτικὴ ἔννοια ὑπάρχει εἰς παραστάσεις οἷαι ἡ λέοντος κατὰ ταύρου ἐπὶ σφραγιδολίθου Evans, PM IV Pl. LV c, ἢ τῆς τρεχούσης ἐλάφου, αὐτόθι 577 εἰκ. 562, ἐπὶ σφραγίσματος τοῦ ἀποθέτου τῶν ἀρχαίων τῆς Κνωσοῦ.

⁹⁶) Ἐλεφάντινον ἄμμα ἐκ τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ, Evans, PM I, 430 εἰκ. 308. Φαγεντιανῆς ἐκ τοῦ IV ὄρθ. βασιλικοῦ τάφου τῶν Μυκηνῶν, αὐτόθι σ. 431, εἰκ. 309 a - c.

⁹⁷) Ἡ τὸ ἄμμα κρατοῦσα ἐπὶ ἀνακλίντρον γυνὴ τῆς ἐκ Φυλακωπῆς τοιογραφίας (Evans, PM III, 43) πιθανῶς εἶναι θεότης. Ἴσως θεὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος κνωσιακοῦ σφραγιδολίθου τὸ ἄμμα καὶ τὸν διπλοῦν πέλεκυν κρατοῦσα γυνὴ PM IV, 344, εἰκ. 287 a. Ἡ τοξεύουσα ἐπὶ κρητικοῦ σφραγιδολίθου μὲ τὸ ἄμμα εἰς τὸν ὄμον, Evans, PM IV 577 εἰκ. 560 εἶναι προφανῶς θεότης. Τὸ αὐτὸ ἄμμα φέρει ἡ θεὰ μὲ τὰς διασκούρας σφραγιδολίθου ἐκ Μυκηνῶν Evans, PM II 341 εἰκ. 194 c.

θησκειῶν ὅτι ἀπαξ διαμορφωθῆ μία τελετουργία δι' ἐπαναλήψεως ἱεροπραξίας, στηριζομένης εἰς παράδοσιν ἢ ἀρχικὴν μετὰ συγκεκριμένης ἐννοίας πρᾶξιν, αὕτη ἐπεκτείνεται ἄνευ συγκεκριμένων πλέον ὄρων· οὕτω λ.χ. εἰς τὸ τελετουργικὸν τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἡ μετάδοσις τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ἐπαναλαμβάνεται ἀπεριορίστως ἐντὸς τοῦ 'Ἱεροῦ Βήματος δι' οἰουδήποτε ἀριθμοῦ ἱερέων, καὶ ἔτι περαιτέρω διὰ τῶν προσερχομένων πρὸς μετάληψιν πιστῶν.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι πιθανῶς εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ἀνασυντεθέντος διαζώματος παρίσταται ἡ τελετουργία τῶν σπονδῶν καὶ τῆς μετάδοσεως τῆς ἱερᾶς κύλικος, ὡς αὕτη εὐρύτερον εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὸ ἱεροτελεστικὸν τῶν ἀνακτόρων. Ὅμάδες ἱερέων καὶ ἱερειῶν, ὑποδύμεναι ἄλλοτε ἄλλας μορφὰς τοῦ μινωικοῦ πανθέου, ἐδέχοντο τὰς σπονδὰς καὶ μετελάμβανον τῆς ἱερᾶς κύλικος, ὡς προσεφέροντο ὑπὸ τῶν πομπικῶς προσερχομένων ἐν ἱερουργίᾳ μορφῶν.

Παρὰ τὴν ἀποσπασματικὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἐσώθη ἡ τοιχογραφία, κατωρθώθη διὰ τῆς γενομένης ἀνασυνθέσεως καὶ μελέτης νὰ ἀποδοθῆ σημαντικὸν θέμα τοῦ κύκλου τῆς μινωικῆς τελετουργίας, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀσαφῶς μόνον γνωστὸν ἔκ τινων μικρογραφικῶν παραστάσεων ἐπὶ μικροτεχνημάτων, ἀποδιδουσῶν τοῦτο συντομογραφικῶς.

N. ΠΛΑΤΩΝ